

Politikai
röpiratok.

41.

41
299

OLASZORSZÁG

ÁLLAMI ÁTALAKULÁSA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL DÉLOLASZHONRA.

**POLITIKAI, TÁRSADALMI, EGYHÁZI ÉS KATONAI
TANULMÁNY**

EGY VOLT TŰZÉRTISZTTŐL.

A fordítás jogát szerző magának tartja fenn.

PÉSZ,
KIADJA STOLP.
1865.

Vendesi Arnold innot.

bindelare gebild. S. 1840

Mättyms pro

OLASZORSZÁG

ÁLLAMI ÁTALAKULÁSA

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL DÉLOLASZHONRA.

POLITIKAI, TÁRSADALMI, EGYHÁZI ÉS KATONAI
TANULMÁNY

EGY VOLT TŰZÉRTISZTTŐL.

(Máthyas Zsidor.)

A fordítás jogát szerző magának tartja fenn.

7
PEST.

KIADJA STOLP.

1865.

OLASZORSZÁG

ALFONSI TARTALOMJA

ALFONSI TARTALOMJA

ALFONSI TARTALOMJA

DE BALLAGI GÉZA

(Handwritten signature)

ALFONSI TARTALOMJA

PEST 1865,
Nyomt. az Első magyar egyesületi könyvnyomdában (Fanda és társainál.)

E L Ö S Z Ó.

E sorokat nem annyira az események tárgyilagos előadása végett teszem közzé, mint inkább azért, hogy a bevégzett tényeknek indító okait emeljem ki, és azoknak következményeiből tanulságos mintaképet vonjak le.

Azt akarom különösen kimutatni, hogy a volt nápolyi királyság beleolvasztatása az egységes Olaszországba, daczára ezen eszme ragályosságának, nem lett volna oly könnyű módon végrehajtható, ha az bomlásának csiráját nem magában hordotta volna már.

Ha sikerült tehát e sorokban, melyeknek mind-össze azon érdemük van, hogy saját észlelésen és tapasztaláson alapulva, csak szigorú igazságot tartalmaznak, és mentek minden pártszinezettől és részrehajlástól, ha sikerült mondom e sorokban némi világot derítenem az ez idő szerinti viszonyokra, és Olaszország beléletének ecsetelése által kimutatnom, miszerint ferde intézményeknek káros hatásai mindig vissza esnek azoknak szerzőire, — célomat elértem.

Mint sok más népnek, úgy Olaszország népének reményeit is a visszaemlékezések képezik. Előtte lebegvén multja, nem bir megbarátkozni azon eszmével, hogy lemondjon nagyhatalmi állásáról, melyet betölteni magában még mindig elég erőt érez, s mely jogos vágyát benne elfojtani, a mostoha századok hosszú sora sem volt képes. Innen azon folytonos küzdelem, mely mint örökség szállott nemzedékről nemzedékre, hol létének biztosítása, hol annak fölfokozása végett; egy küzdelem, mely a kor kívánalmai szerint, majd az egyik, majd a másik irányban nyilvánult. Nem képezhetvén többé egységes egészet, szétválasztott elemeiben igyekezett multját feleleveníteni. Az elbukott római birodalom különféle népfajai önállóan folytatták állami életüket, de most már az ezer éves együttlét közös hatása alatt, míg végre azt ismét kifejtvén, majd külön érdekek mellett harczolva és egymással szemben állva, majd egymás mellett küzdve idegen jövevények és hódítók ellen, újra megérik náluk az egységes állam eszméje, melyet azután érvényre emelni, ezen közös hivatást érző népnek egyedüli törekvése. Ezentúl költői, államférfiai, hadvezérei, szóval minden nagy embere Olaszonnak csak ezen eszméért rajong, és a tömegek is átérzik már, hogy ezen, a kortól elmaradt állapotból csak az egyesülés által menekülhetnek ki. Megkezdődik a harcz az eszméért, a kedélyek izgatottsága nő, a felkelések és merényletek hosszú sora áll be, és az ügy élére, mint vezető szellem, egy merész népizgató

Olaszország
multja és az
egység esz-
méje.

Mazzini áll. De minden lelkesedésnek és odaadásnak daczára, az eszme nem bir megvalósulni, és a magára hagyatott Olaszország czélját nem bírja elérni.

Cavour és
Napoleon
politikája.

Belátja mindenki, hogy a fennálló körülmények között, önmaga erejéből az egyesülés véres művét az olasz nép nem fogja keresztül vihetni. Ezen meggyőződéstől vezetve lépett Cavour az események szinpadára, és igyekezett hazája ügyének más irányt és új lendületet adni. Ő volt az első ki megértette, miszerint az eddig haladott úton, a nemzeti cél nem érhet, és a kis Piemont, daczára minden erőmegfejtésnek, a közös ügyet előbbre mozdítani nem képes. Az elégedetlenség meg volt ugyan az egész félszigeten, és a fenálló rend tarthatatlanságát mindenki belátta, de Piemont, mely az új eszme szószólójává és előharczosává lön, nem volt elég hatalmas arra, hogy a szétdarabolt nemzet tettvágának összevágó gyakorlatias irányt tudott volna adni. Mazzini ki eddig az eszme élén állott, csak szóval küzdött, s ha tett is annyit, hogy az elégedetlenséget folytonosan szította, egyrészt terveinek gyakorlatiatlansága miatt a szétforgácsolt erőket közös mederbe terelni nem volt képes, másrészt pedig, vallott elveinél fogva a józanabb rész zászlója alá szegődni nem is akart. Mi a külföldöt illeti, erre nézve pedig Mazzini elvei sokkal veszedelmesebbek voltak, semhogy az Olaszonnal ezek alapján egy úton haladhatott volna, és sorsát azéval összefűzendhette. Mind ezt belátta Cavour, azért igyekezett mint mondók, hazája ügyének más, gyakorlatiabb irányt adni, és mindenek előtt oda hatni, hogy az iránt, mint európai ügy iránt, általános érdekeltséget költson. Ezért vett Piemont a keleti háboruban is részt, és igyekezett, miután ez úton a párisi értekezletbe bejutott, az olasz ügyet mint nyílt kérdést azonnal szőnyegre hozni, és reményt önteni ezáltal a félsziget lakóiba külföldi segély iránt. Ezentul az olasz ügy megoldása csak az idő kérdése volt már, mert Napoleon császár azt magáévá tet-

te, ámbár, mint látni fogjuk, nem annyira mint felhasználta, hanem inkább mint kezdeményező fél, ki az olasz kérdés megoldása által, leginkább is saját ügyének kívánt szolgálót tenni. Olaszország érdeke előtte csak másodlagos volt, de az ügy minden esetre közös, és egymástól elválaszthatatlan.

III. Napoleon tudta, hogy kiközösített „parvenu“ létére, őszinte jóakaró hajlamait a „régiként“ nem fogja soha megnyerhetni. Belátta, hogy a nagybátyját eltiport szövetséggel, ő is szemben áll, mint kérlelhetlen ellennel, melynek, ha a dolognak elejét nem veszi, előbb utóbb ő is áldozatul fogott esni. Mig ez fenn áll, és a 15-ik szerződések életben vannak, addig ő nyugton nem alhatik, ezt tudta, azért fogott munkához, hogy ezen fenyegető rémet, mielőtt megelőztetnék, ildomos módon tehetetlenné tegye. Ezért karolta fel és penditette meg ő maga az olasz kérdést, önérdékből inkább mint rokonszenvből, bár utóbbit nem akarjuk tőle elvitatni, és hozta szőnyegre a nemzetiségek ügyét, melyben céljának elérésére, oly kiapadhatlan segélyforrást ismert fel. Olaszország szerencséje tehát a francziák császáranak kétes helyzete volt, melyből az minden áron szabadulni akart. Néki a szövetség részeseivel megkelle küzdenie, de hogy azt tehesse, viszont őszinte és hatalmas szövetségesekre kelle szert tennie, s mi több, ezeket a fenállott rend mellett előbb még teremtenie is kelle. Mint első, legtermészetesebb fajrokon szövetségesre, Olaszországra veté tehát szemét, és a fontainebleau-i titkos tanácskozmány eredménye az 59-iki hájárat lón.

Napoleon megkezdé nagy művének előjátékát, Olaszország felszabadítását, kinyilatkoztatván, miszerint annak „szabadnak kell lennie a Havasoktól az Ádriáig“. Elfoglalván Lombardiát, de nem folytatván tovább diadal útját, az igaz, hogy nem váltá be ígéretét, de ez által is már lendítője és kezdeményezője lón azon mozgalomnak, mely mintegy örökké bámulandó hadicsin, oly játszó könnyű módon végzé

18
Az 59-iki
olaszorszá-
gi hájárat
és köz-
kezményei.

be a félsziget egyesülését. A szövetség eszméje el lön ugyan ismerve az új rend alapjául, de az sirját már bölcsőjében lelé, és a közép olaszországi herczegségek, általános szavazat-ra levén annak valósitása bocsájtva — inkább csatlakoztak Piemonthoz; az egyházi államok egyrésztét pedig, a nép felkelése és harcz terelé bele az egység medrébe. Ennyire haladván a dolgok, Napoleon Olaszhont, látszólag legalább magára hagyta, miután megállapította számára azon hatalmas segély forrást: a „be-nem-avatkozás elvét“ melyre egyedül volt szüksége, hogy ügyének most már önmaga is sikert szerzhessen. Az események szinpadára most Garibaldit léptetik, ki segélyére siet a már hónapok óta tartó népmozgalomnak Sziciliában, és azon a hadi történelemben a maga nemében páratlan hadjáratot viszi véghez, melynél a diadal dicsősége ép oly mérvben illeti az előzményeket, ezen hadiesin tulajdonképeni nyitját, mint magát a zajos tényt, mely amazok nélkül, minden merészségének daczára kivihetetlen lett volna.

Garibaldi
Sziciliában.

Garibaldi partra száll Marsalánál halhatatlan czerével, és II. Ferencz kormányja, melyet egy 100-ezer főre menő sereg vesz körül, szétporlik a fergeteg első fuvalmától. Uralma nem annyira a nép közönyén és ellenszenvén törik meg, mint a sereg szenvedőleges magatartásán, mely őt szintén cserben hagyja. Ha ez verekszik, Garibaldit önkénytesceivel az első dandár a tengerbe veti, és a két szicíliai királyságot az egységnek megnyerni sokkal véresebb munkába került volna. De így Garibaldi pár ezer emberrel bevégzi a művet. Első összeütközésében a Bourbon haddal Calatafiminál, hol alig 2000 önkénytessel áll szembe Landi tbnk 3000 főnyi dandárjával. már győzelmet arat, és megveti alapját neve varázshatalmának, mely e hadjáratban a főtényezőt képezi. Pár nappal később egy ügyes cselmozdulattal Palermó falai alatt áll, és azt pár napi utczaharcz és a rendelkezésére álló diplomaticai eszközök felhasználása által, hatalmába keríti. Itteni eredményét

leginkább az angol közbenjárásnak köszönheti, mely a város meglődözését a Bourbon had által megakadályozá, mint már Marsalánál is támogató a partra szállást. Ezen körülmény maga, biztos előjele volt már a vállalat sikerülésének, mert igen jól tudatik, hogy Anglia, mindig a fennálló rendet támogatja, legyen az bármely színezetű, és azt csak akkor hagyja el és fordul ellene, midőn az már bukó félben van. Hogy itt a Bourbon kormány ellen fordult, jele volt, hogy annak jövőjébe már nem sok reményt fektetett, ennél fogva megmenteni nem is volt szándéka.

Befészkelvén magát P'almóban, melyből junius 20. szerződésszerűleg az utolsó királyiak kivonultak, átkelendők a szárazföldre, Garibaldi fölveszi a dictatori czimet, és seregének szervezésére fordítja főgondját, melyet leginkább fölsőolaszországi önkénytesekkel szaporít, miután a sziget népe, az eddigi viszonyokból származott ellenszenvénél fogva a katonaszkodás iránt, — melyre eddig nem volt kötelezve, — seregét csak gyéren szaporítja. Ezután megindul a sziget keleti részének elfoglalására, mit daczára aránytalanul csekély erejének a királyiakéval szemben, szinte diadalmasan visz véghez, és amilazzói győzelem után, a messinai fellegváron kívül, az egész sziget urává lesz. Most ismét azon ponton áll, hogy a Bourbon hadak, ha határozottan lépnek fel ellene, őt diadalutjában megállítani képesek lettek volna, és azon körülménynél fogva, hogy a népfelkelés nem vált tömegessé, és annak legnagyobb része az őérette folytatott harczot, mint valami szini előadást csak néma hallgató gyanánt bámulta meg, eddigi sikereit is hiuvá teendhették. De a nápolyi sereg erkölcsi állapota oly nyomorult volt, az eddigi rendszer életrevalótlansága még a hadszervezetben is oly nyilvánvaló nyomait mutatá fel, hogy az, a sereg, eddigi sodrából kihozva, szenvtelenségéből kivetközni nem volt képes, s mintegy elmélázva az események rendkívüliségén, tétlenül hagyta urát elelbukni, de ugyanazon idő-

ben közönnnyel nézte a dolgok új fordulatát is, és nagyrésze, fegyverét lerakva, nem törődött sem urával, sem hazájával.

Valóban a nápolyi sereg erkölcsi állapota nyomorult volt, másképp nem történhetett volna meg, hogy egy, ha még oly elszánt és vakmerő szellemtől áthatott szabad csapat is győzelmet arasson egy tiszszerte nagyobb rendes hadseregben. Tiszszerte nagyobb t. i. Messina elfoglalása után, midőn Garibaldi a félszigetre átkelt, mert kezdetben 1000 ember és az alig számításba veendő népfelkelés állott szemben az egész nápolyi sereggel.

Hogy e merész vállalat tehát mégis sikerült, annak érdeme, mint már említettük, ép úgy megilleti az előzményeket, Cavour diplomaticai működését, mint magát a kivitelt; mely vállalat azonban, egyáltalában lehetetlenné válandott volna, ha a tért a működésre nem magok a fenállott viszonyok készítik elő, melyeknek, tarthatatlanságuknál fogva az első vihar-nál szét kelle bomlaniok.

A hajóját
a szárazföldi-
dön.

Érezvén hivatását, és ismervén azon tényezőket, melyekre a további harcznál bizton számíthat, Garibaldi merészen veté magát a félszigetre, és tiport el mindent, mi útjába akadt, úgyszólván egyedül neve varázserejével. Reggiónál Melandez, Soveriánál Ghio tábornok adja meg magát neki, mindenütt túlerejü sereggel, útja inkább egy katonai gyakorlati-menethez, mint hadjáratához hasonlít. A sereg maradéka pedig ellentállásra nem is gondolva, siet a fővárost elérni, melyből kilenczedhó 6-án királyával együtt kivonul, míg Garibaldi másnap, a nép ujongása között heted magával a városba bevonulását tartja.

A hajóhad magatartása, mely a nápolyi kikötőben feküdt, öntudatosabb, s tiszteletet parancsolóbb volt a szárazföldi seregénél. Az az eseményekben eddig részt szinte nem vett, és midőn II. Ferencz Gaetába menendő hajói között elvitorlázott,

távozásának néma és közömbös nézője maradt, eltávozta után pedig feltűzte a nemzeti lobogót.

A nagy, az oly nehéznek látszó munka, végre volt tehát hajtva, még pedig mint látjuk, oly játszi hönnyü módon. A Bourbonok megszűntek Nápolyban uralkodni! És mi volt oka annak, hogy ezen, különben oly tekintélyes állami szervezet, oly könnyen engedett az idők viharának?

Oka ennek nyilván való.

II. Ferencz kormánya korlátlan egyeduralom volt, a szó legszorosabb értelmében. A kormány atyai gondoskodását a társadalmi élet mindazon igényeire kiterjesztette, melyeket táplálni részéről jónak látott. És a ki nem kívánt mást, mint élni, anélkül, hogy a korszellemmel és saját énjének hivatásával tündődött vonla, az Nápolyban nyugodtan és lehet mondani jól megélhetett. — A kormány minden tettének az önfentartása érdek levén kiindulási pontja, az a nép érdekével, csak annyiban gondolt, a mennyiben azzal saját ügyét szolgálta. Mint más korlátlan kényurak, úgy a nápolyi Bourbonok is belátták, hogy egy értelmes és jómódu középosztály gyarapodása reájok nézve veszélylyel van összekötve, mert a hűbéri viszonyokkal járó átalakulások meddig-menése előre be nem látható. Ösztönszerűleg igyekeztek tehát, a nagy tömegek értelmiségi állapotát oly fokon tartani, hogy azoknak az engedményezett szabadságon kívül egyéb kívánalmi ne legyenek, a kiváltságosokat pedig, netaláni tulcsapongó igényeikben ezek által tartani féken, és mindnyájukat egyenlően zárni el a korszellem fuvalmától. Főtörekvése volt tehát elhanyagolni a népnevelést, elnyomni annak, minden emelkedését elősegítő mozgalmat, lenyügözni a sajtót, és elzárni az országot minden külbefolyástól. De e mellett igyekezett a nagy tömeg érdekeit, az anyagiakat legalább, oly állapotban tartani, hogy azok a megszokott nyomornál nagyobb szükségnek kitéve ne legyenek, Gabonakiosztás a semmivel nem bíró csöcselék között, évirenden

A nápolyi kormány.

volt, de ez azután minden is volt mit érette tettek. Mindamellet a csöcselék mely jobb állapotot nem ismert, elégedetlenségét csak ritkán nyilvánította. Az olvasni tudó osztályok azonban, minden lépten gyanusitva, nyomva és üldözve valának. Tudatlanság és erkölctelenség szabadon mozoghatott, őszinteség, haladó ipar, tudományosság, és ebből származott szabadabb gondolkozás mód, elég ok volt üldöztetésre és bebörtönöztetésre.

Ily rendszer által vólte a kormány állását biztosíthatni. Hogy ezen rendszer tarthatatlan volt, az idő bebizonyította. Pedig sorsa kezében feküdt, ha megérti a kor szellemét, és leveszi a népről a nyüggöt még ideje korán, szabad akaratából és nem kényszer folytán, megmenti jövőjét; de midőn ő tette, már késő volt, és mint kicsikart nem őszinte adomány, nem kellett senkinek.

Ezen szenvtelen állapot, melyben a kormány számításból igyekezett a népet tartani, azért, hogy azt mint engedelmes vakeszközt használhassa fel céljaira, a válságos perczben, midőn a tűzpróbát kelle kiállania, épen az ellenkező hatást szülte, és a nép támasz helyett, részint ellenné, részint szenvtelen nézőjévé vált a bukásnak; mire azonban a tömeg szeméről a hályog leesett, az, az új korszakot ujongással üdvözlé.

A nápolyi
sereg.

Igy volt a sereggel is, melynek erkölcsét hasonlóan szántsándékkal igyekeztek elnyomni, azt vélvén, hogy az a legbiztosabb módja, abban a lovagias szellemből önkényt kifolyó szabadabb gondolkodást, és netaláni forradalmi viszketeget, mely iránt az olasz nép ugyis nagy hajlammal bír, már eleve csirájában elfojtani. A párbaj p. o. a seregben tilos volt, rangvesztés büntetés terhe alatt. Hogy a tisztikarban minden vállalkozási szellemet megtörjenek, és azt inkább a családi tűzhelyhöz kössék, mint benne a harcvágyat óbresszék, a nőülés meg volt engedve mindenkinek. Innen jött, hogy az nyomorban élt, elaljasodott, és testületi szellemről fogalma

sem volt. Hasonló történt a legénységgel. A fegyelem meglehetősen volt ugyan, a fegyver és egyéb gyakorlatokbani ügyesség is türehető, de a sereg elpuhultsága oly nagy, hogy az tartósabb fáradoalmak elviselésére majdnem képtelen volt. Már a meleg éghajlat puhábbá teszi Nápoly lakosait; de a seregben ezen hajlamot még mesterségesen is táplálták; a nyári hónapokban a katonaság a szó szoros értelmében semmit sem tett, mint sétált, fürdött és élvezte a dolce far niente-t. Ezen elhanyagolt erkölcsi állapothoz még az is jött, hogy az országban a rendes katonaság mellett, idegen csapatok „svajczizsoldosok“ is voltak, mintegy ellenőrzésére, ezen ugyanis tehetetlen seregek: és épen ezek képezék a kormány környezetét, és tarták a fővárost és annak környékét megszállva. Szicília szigete, hol a forradalmi szellem a nép között mélyebb gyökeret vert, — hogy ezen elemet a seregtől távol tartsák, a katona állitástól egészen fel volt mentve, és ezen hézag pótlására, mint mondók, tartva a svajczi zsoldosok. Hogy azonban ezek sem voltak egészen biztos támaszai a fenállott kormánynak, az eredmény megmutatta. 1848-ban elnyomták ugyan a nápolyi- a fővárosi- felkelést, mert szabad zsákmányolást engedtek nekik, de 1860-ban a kormányt azonnal cserben hagyták, mihelyt látták, hogy az ingadozik, és biztos kegyeret többé nem nyujt nekik.

Ilyen volt a nápolyi sereg állapota, midőn azt 1860-ban az egységes mozgalmak meglepték, és vele Garibaldinak, akkoriban varázshatalmú neve állott szemben. Nem csoda tehát, hogy midőn az események ragályos árja ezen elerkölcstelenedett szenvtelenségből fölveré, a helyett, hogy az támaszul szolgáljon, maga is azonnal bomlásnak indult. Mem levén lelkesedésre képes, fogékatlan volt a dolgok új rendje iránt is; királya ügyét, melytől mint nyomasztó nyügtől menekülni akart, elhagyta, de azért nem csoportosult az új eszme táborában, mint ez hasonló esetekben egyebütt történt; és nem törődven

Az állitá-
nos szenv-
telenség.

a jövővel, feloszlott és családi tűzhelyéhez baktatott. Ilyen volt a szellem a nép nagy tömegében is, mely ha ujjongva üdvözlé is a megváltás ezen merész művét, annak kivitelét másokra bizta, és maga annak legnagyobbbrészt csak nézője maradt. Garibaldiért rajongott, de azért a harc zajába őt nem követé, és seregében alig volt pár ezer emberrel képviselve; annak zömét fölsőolaszországiak és más nemzetbeliek képezték.

Valóban, Nápoly szép egy ország, és népe derék egy nép; de eszméért lelkesülni és azért vérét ontani, csak ezentul lesz majd képes. Az anyag jó, képezhető, fogékony, hogy eddig nem lett azzá, mivé lehetett volna, nem saját hibája volt, de vezetőié.

Nápoly társadalmi és művelődési viszonyai.

Ha gyenge lábon állt azonban Nápolyban a nemzeti érzület, még szomorúabbak voltak társadalmi viszonyai. A szellem el volt nyomva, a nevelés elhanyagolva. A korszellemet a nép nem szivhatá be, mert nem csak a külföldtől, de mi reá nézve azon időben majdnem egy jelentőségű volt, még a félsziget többi részétől is léghatlanul el volt zárva. A polgarisodás újabb vívmányai hozzá nem jutottak el; nem csuda tehát, ha a nemzet haladási föladványát megoldani nem volt képes, és a kortól elmaradt. Nápoly a legújabb időben is, még számos oly intézménnyel birt, mely inkább való volt a közepkorba, mint a 19-ik század második felébe.

A társadalmi osztályok közötti különbség, Nápolyban még élesebben volt körvonalozva, mint bármely más országban. Itt egy értelmes, jómódu és független állású középosztály épen-séggel nem létezett, és a pórnép és csőcselék nagy tömege közvetlen a rendkívül nagy számu és nagy birtoku főuraktól függött; azért ha nem is hiányoztak oly egyének, kik a 89-iki forradalmi eszméket hévvel karolták fel, azok a nemzet töme-gét áthatni nem voltak képesek; a hatalmasokat pedig, kik vagyonuk elvesztését féltették, a forradalmárok tölcsapongá-sai a kezdeményezéstől visszariasztották. Inenn jött, hogy

Nápoly szabadelvű mozgalmakat maga nem kezdeményezett, hogy az forradalmat nem csinált, hanem azt véle csináltatták, tulajdonképen érette csinálták, s hogy a közszellemet, és népakaratot ott előbb még keresni és felébreszteni kellett, minekelőtte annak irányt lehetett volna adni.

A köznép a paraszt ha személyére nézve szabad is, de a földnek melyet művel, nagyrészt csak bérlője lévén, ugyszólván hűbéri viszonyban áll még most is a nagybirtoku főnemesiséghez, és ezen állapotból csak idővel, az általános viszonyok jobbulásával fog kimenekülhetni. A volt nápolyi királyság nagyrészének még ugyszólván helyirati átváltozáson kell keresztül mennie, hogy a közjólét és közművelődés szilárd alapot nyerhessen. Mindenekelőtt közlekedési eszközöket kell előállítani; mert leginkább az ezek hiányából származott elszigeteltség, volt oka Nápoly népe eddigi elmaradásának. A hűbéri rendszer alatt és a folytonos pártharczok idejében, a kényurak leginkább is az által igyekeztek magukat biztonságba helyezni, hogy váraik és kastélyaikhoz a közeledéseket oly járhatlan állapotban tarták, a minőben lehetett, mely állapot nagy részben még mai napon is fenn áll. Egy nagy része a királyságnak, az Abruzzok, Calabria, a Basilicata és Capitanata tartományok, melyek annak felénél többet teszik ki, uttakkal majdnem épenséggel nincsenek ellátva. Itt gyakran 4—5—6 mértföldet mehetünk mig városra akadunk. A királyság szárazföldi részében 1848 helység közül 1300-hoz kocsival nem lehet közlekedni. Itt minden közlekedés ló, öszvér és számárháton történik. A városok leginkább hegytetőkre, itt ott mint valami fecskéfészek annak ormára lévén építve, sok helyütt, még vízzel is órányi távolságtól kell magukat a lakosoknak a völgyekből ellátni, mint ez például Potenzában is történik, a „Provincia Basilicata“ fővárosában.

Nápoly közvetlen közelébe, a szükségtől ép úgy mint büszkeségtől sarkalva, a volt Bourbon kormány az igaz, sok

szép utat készítettett. Az idegen tehát ki gyakran és legtöbbször csak a főváros elbájoló környékét szemlélte meg, még jó vélemény is szerzett magának a kormány működéséről. De a királyság egyéb vidékeit, hol a nép tudatlanságban és nyomorban élt, minden segélyforrás nélkül sorsán javíthatni, ezen vidékeket az utazó ritkán tekinté meg. Pedig itt láthatta volna, mit tesz az, ha a nép még a tágabb körülményekkel érintkezés jótékony és a közmívelődést előmozdító hatásától is meg van fosztva, és hagyományos erkölcstelenség, elavult szokások, és a túlzásig vitt vakhitőség, mikép táplálják itt még mai nap is a sötét idők vad szokásait. Ezen emberek itt, még most is úgy gondolkoznak, s éreznek mint őseik századokkal ezelőtt, miután az új kor eszméi hegyi lakaikhoz nem juthattak el.

De értelmes tömegek, nem lehetnek soha az önkénynek vakeszközei, és biztosságban, visszaható eszmék mellett csak elszegényedett és nyomorult csőcseléken lehet uralkodni; azért kelle azt a felvilágosodástól megóvni és elnyomás által tartani féken. Az ekként eltompított pornép tudta azután, hogy az egész fölötte álló társadalom kész reá rohanni, első ellenszegülésére; azért megadással viselé sorsát, mert belátta, hogy azon nem segíthet. Ez nem épen a legnemesebb magatartás, mit egy elnyomott nép tanusíthat, de egy oly állapot az, melyen egyik vagy másik korban, majdnem minden nép keresztül ment.

Hogy a közmívelődési viszonyok a volt nápolyi királyságban mily alacsony fokon állottak, bizonyítja azon körülmény, hogy 1860 előtt 3,094 nagy plébánia volt ott, melyben semmi iskola nem létezett, és 920, hol a nyilvános tanítók oly egyének voltak, kik maguk is nélkülözték a legelemiebb ismereteket. Az új kormány azonnal igyekezett segíteni a dolgok ezen szomorú állapotján, és 1861 vége előtt, tehát alig egy év folyama alatt, már 1,054 elemi gyermek-tanoda volt felállítva,

melyben 23,569 tanoncnyert oktatást. 1862-ben ezen iskolák száma már 1603-ra rugott, és a tanoncok száma 60,250-re. Az esti iskolák 18-ról 234. szaporodtak, a hallgatók száma 911-ől 9,804-re*).

Ezen számok mutatják, hogy a népben a tudvágy és haladás ösztöne megvan, és csak táplálni kell, hogy az eddigi elhanyagolt állapotból mielőbb kiemelkedjék. E számok inkább a kormány mint a nép ellen szólnak tehát, és Göthe-nek igaza van midőn így szól: Gyakran azt mondják: számok kormányozzák a világot, — a számok azonban csak azt mutatják, hogy mikép kormányozzák azt.

A művelt osztályok között ezen elmaradás még inkább volt látható. A szellemi elnyomás, a sajtónak oly túlzott mértékbeni lenyűgözése, mi által a kormány a népet a külföld szabadelvű haladási mozzanataitól tökéletesen el akarta zárni, ezen ugvis elpuhult nép lelkét egészen megtörte. Tudomány és ismeretvágy is elég ok levén arra már, hogy valaki szabadságát kockáztassa, és azonfölül nem is nyerhetvén az táplálékot a polgárosult világ legujabb vívmányaiból, e nép erkölcsi ereje engedett végre az ellenállhatlan nyomornak, és mintegy megadva magát balsorsába, anyagi jóllétén kívül kezdett semmivel sem törődni. Az elnyomás e nagy műve oly hatályteljesen volt itt keresztül vive, hogy a szellemi tétlenségnek nyomai, e népnek még arczkifejezésén is láthatók voltak, mely egy elmélázó megbénított léleknek szenvtelenségbe esett állapotát tükrözé vissza, és szinte kéjelmetlen benyomást gyakorolt első perczben az idegen szemlélőre.

A sajtó oly nyűgben volt, hogy az egész országban csak egy külpolitikával foglalkozó napilap, a hivatalos lap jelent meg. Külföldi lapok behozatala tilos volt. Irodalma, — nem szólva a szorosan tudományos irodalomról, a legkezdetlege-

*) The statesmans Year-book 1865.

sebb állapotban vesztegelt. Hazája első történészének Colletának híres műve, „La storia del reame di Napoli“ tilos könyv volt az országban. Daczára ezen elzáratásnak, Nápoly még is nem egy kitünő embert adott Olaszországnak a tudományok minden ágában, és kiállította a maga jutalékát államférfiakban úgy mint katonákban is, kik közül nem egy mint hős és vértanu halt meg hazájáért. De a nagy tömeg, még a mivelt és előkelőbb osztályokból is, nem állt a miveltség színvonalán. Nem egyet találtam a közép-, fő és papi rend között, kik a külföldről, és még felső Olaszország állapotáról és történelméről is kevesebbet tudott, mint mi China viszonyairól. De a haladás már is látható, és a legszebb reményekre jogosít e nép iránt, mire az, a jelenlegi igazságot szolgáló, erkölcsiséget és közmivelődést terjesztő törvények alatt egy ideig élendett.

Az egyházi
rend.

Egy elavult intézményét és ugyszólván legkonokabb betegségét a nápolyi társadalomnak az egyházi rend azon állapota képezte, melyben az ott mai napig vesztegelt. A papságnak a volt nápolyi királyságban száma oly tulnyomólag nagy, hogy az ezen egyedüli körülménynél fogva is már, más viszonyba tereltetik bele szemben a társadalom többi rétegeivel, mint más országokban. Nagy számánál fogva, annak legnagyobb része nem hivatásának betöltésével van elfoglalva, és csendes, istenfélő, egyedül a hivek lelkiüdvösségéről gondoskodó visszavonultság helyett, a világi társadalom zajában kénytelen élni; minélfogva annak életmozzanatait képező forrongásoknak is alá van vetve. Foglalkozás és gondok nélkül levén, mintegy időtöltésből vesz részt minden társadalmi és politikai cseltségben, mi által csak a nyilvános erkölcsök lealacsonyításához járul. Tekintélyének fentartásáról és azon tisztelet megadásáról, mely ezen rendet más országokban, különösen Magyarországon megilleti, Nápolyban szó sincs, de nem is lehet. Itt úton utfélen, nyilvános és mulató helyeken, mindenütt ácsorgó

papokkal találkozunk, kiknek a „dolce far niente“ ugyszól-
ván egyedüli foglalkozásuk.

Innen van azután, hogy Nápolyban az egyházi rendnek
nem nagy a tekintélye, hogy tagjait itt csak polgártársnak te-
kintik, mindenkit természetesen egyénisége szerint a maga
körében, a nagyobb rész pedig gúny és megvetés tárgyát ké-
pezi. Hagyományos dolog levén a nápolyi papságnál, és termé-
zetében feküdvén már, mindenbe bele avatkozni, mindennel
üzérkedni, mindent kikémlelni, az megmételjeze ez által min-
dent, templomot, családi tüzhelyt, palotát, kunyhót, szóval min-
dent mivel érintkezésbe jön. 8—10 ezer lélekre menő helységek-
ben, mint p. — hogy csak olyan helyekről szóljak, hol magam is
voltam, és így személyesen győződtem meg minden már előbb
hallott ilynemű dolog valóságáról, 8—10 ezer lélekre menő hely-
ségekben mondom, mint p. Nólában, Nocerában, Amalfiban,
Potenzában, Rioneróban, e városok mindegyikében 100—150
világi pap vagyon, kiknek egy harmada legalább mindennemű
üzletet visz; egyik bérlő, a másik kereskedő, zúgíró, polgár-
mester, uzsorás, kávé*) sat. Ezen papok azonfelül tudatlanok,
ravaszok, és maguk szenteskedők, míg a népet a legnagyobb
vakhittiségben tartják. Kivétel csak kevés van, annál inkább
megérdemlik azután ezen kevesek őszinte tiszteletünket.

Hogy a nápolyi papság ezen elaljasodott állapotban vesz-
tegel még jóformán mai nap is, annak oka leginkább azon
körülmény, hogy az nagy számánál fogva, az állam által kel-
lő, állása tekintélyének fentartására szükséges fizetésben nem
részesül. Midőn a fennálló kormány az egyházi rendek elnyo-
mását és azok javainak világiasítását a volt két sziciliai király-
ságban is megkezdé, ott 1020 szerzetes rend volt, 13,611 szerze-
tessel, kik közül 8889 pusztán alamizsnából élt. A királyság-

*) Potenzában a Sindaco (polgármester) egy canonico. Rioneró-
ban egy canonico kávé, ki vörös harisnyásan forgolódik vendégei körül.

ban, a szárazföldön magán 14 érsek, 66 püspök, 26,800 világi pap és 11,730 szerzetes létezik.

A szerzetesektől elkobzott egyházi javadalmakból, már a mult években fordított tizenöt millió líra a közművelődés ügyére*), és vezetett ezen eljárás már odig is a fennebb előadott eredményre: a közmivelttség emelésére, és különösen elemi tanodák felállítására. És kérdjük most, nem szentebb célra van-e ezen nemzetvagyon ily módon fordítva, mint ahogy azáltal mindössze is csak pár ember éli el bőségben és gondtalanul napjait, a nép tömege pedig sötét butaságban sinlik, és legföllebb az imaházak öregbítettnek néhány értékes ékítvénnyel? Nápolyban p. o. a szent Gennaro, a város védszentjének kápolnájában, mely talán leggazdagabb egész Európában, s mely a kincsek kápolnájának — cappella del Tesoro-nak is nevezetik, egyedül milliomokat érő kincsek vannak felhalmozva. Van itt t. k. 3 tömör ezüst, és 19 ércz életnagyságu szobor, és 43 ilyen mellszobor, melyek a legdrágább smaragd és gyémánt ékszerekkel vannak tele aggatva.

A papság többi, foglalkozás nélküli része azonban, mely ezen pályát mintegy hagyományosan választja, miután több fitestvér közül itt egyik mindig az egyházi rendbe lép, de csak a czim elnyerése végett, melylyel azután napjait a családi körben éli el, ezen része a papságnak az államtól épen semmi, és csak holni alapitványokból nyer némi csekély segélyt. Igy például Rionero városában, a Provincia Basilicatában, mely 12 ezer lakossal bir, s hol körülbelöl 130 világi pap éldegél, és ezek között 17 kanonok vagyon: egy kanonoknak, személyesen gyűjtött adatok szerint, évi fizetése 34 nápolyi Ducati, vagyis 56 frt. 66 kr. o. é. Ezen összegből egy kanonok természetesen nem bir megélni, azért kénytelen azután más

*) The statesmans Year-book. 1865.

mellék keresetmódokhoz nyulni, és válik egyik másikból holmi kávásféle tiszteletbeli kanonok.

Ezen állapotot, melynek tarthatatlanságát a fiatalabb egyházi nemzedék belátja, és nyíltan annak lerombolása mellett lép fel, kívánja a kormány mielőbb gyökeresen átalakítani, mert csak is ennek eltüntével fog a népre, mely most még a papok visszaható részének nyomása alatt nyög, jótkonyan hathatni.

A fiatalabb nemzedék felfogta és felkarolta tehát már az új eszméket, és őszintén és lelkesedéssel csatlakozott a fennálló kormányhoz. Nem egy szenvedett e miatt már vértanu-halált az utóbbi évek iszonyatos eseményei alatt, melyet az ottani rablárság véres betűkkel vésett Olaszhon történelmébe. A palermói felkelés a barátok zárdájában készítettett elő, és ezen zárdákban folyt az első vér Szicilia többi részében. Ezen szabadelvű papok azután annál nagyobb elismerést érdemelnek, miután nem csekély erkölcsi erőre volt szükségük, hogy multjokkal szakítva, egyuttal minden reménytől, az egyházi rend fokozatain fellebb emelkedhetni öntudatosan foszták meg magukat, míg a hatalom gyeplőit ezen visszaható párt tartja kezében. Ők igen jól tudták, hogy az egységes Olaszhon mellett szólva és írva, nem csak neveik lesznek s az előléptetés sorozatokból kitörülve, de hogy az egyház feje őket átokkal is fogja sujtani. De mindezzel ők nem törődtek, mert belátták, hogy önérdeküket a közjólétnek alá kell rendelniök, s mert, ha nem is szüntek meg szeretni az egyházat, jobban szerették annál Istent és hazájukat. Nem így az öregebb nemzedék, mely ily emelkedett lelkesedésre nem képes többé.

Hogy ezen mütét ennél tehát, mely az által megszokott elaljasodottsága és tunyaságából látja magát felriasztva, és oly viszonyok közé sodortatva, melyeknek részéről ő már nem igen fog megfelelni, hogy e mütét mondom, az öregebb nemzedéknél, rekonszenzet nem gerjeszthetett, sőt annál

nyílt ellenszegülésre talál, az ha nem is épen természetes, de belátható; a kormány azonban, mely nem egyes osztályok jólétét, de a közös jólétet tarthatja csak szem előtt, azzal nem törődhetik, és művének keresztülvitelében azáltal, hogy az egyházi rendet a haladás és polgárisodás útjára terelni igyekezik, áthatatosan halad előre.

Az egyházirend különben több-kevésbé majdnem mindenütt ellenségeskedésben áll a haladás útjára lépett kormányokkal; ezt látjuk franciaországban, hol a kormány szabadelvű intézvényeinek szinte minden lépten akadályokat gördít elébe. Ennek részben azon nyílt viszály az oka, mely jelenleg a vallásfőnek sajátlagos helyzetéből eredt politikája, és a nép kívánalmai között foly Oroszországban. Érthető ezért némileg az egyházi rend tartózkodása a szabadelvű mozgalmakhoz való csatlakozástól. De épen Olaszországban látjuk e részben a legélesebb ellentétet, mert Felső-olaszországban, hol a vak-hitű elfogultságon a papság magát már tul tette, az viszont a legfelvilágosultabb és legszabadelvűbb, és őszintén csatlakozott a félsziget egységesítésére törekvő mozgalomhoz és új eszmékhez.

A Camorra.

Még egy különös intézmény létezett a volt nápolyi királyságban, mely népének erkölcsi állapotát ugyszólván legjobban jellemzi, s mely, azt lehet mondani, helylyel-közzel nagyobb befolyást gyakorolt a nagy tömegekre, mint maga a Bourbon kormány: ez a Camorra volt.

Ezen társulat eredete homályos, mint nevének jelentősége is, de valószínű, hogy a börtönökben keletkezett, mert vezetői minden időkben elítélt gonosztevők voltak. A feladat, melyet az magának kitűzött, szervezett zsarolás volt: politikai viszályokba a társulat nem keveredett. A spanyol alkirályok úgy mint a Bourbonok alatt egyenlően űzte e társulat mesterségét, mi abból állott, hogy a nagy tömeget, büntetlenül elkövetett hatalmaskodások által, annyira megfélemlíté, de azon pártolás által, melyben a szegényebbeket a gazdagab-

bak irányában részesíté, annak egyuttal bizalmát is annyira megnyeré, hogy nyilvánosan elkövetett zsarolásait azután, minden üldözés nélkül hajthatta rajta végre. Szervezetét e társulat később annyira kifejleszté, hogy még a kormánynak egynémely teendőit is magához ragadta, és voltak idők, midőn a Camorra a rendőrséggel úgyszólván társulatba lépett, és az alsóbb osztályok ellenőrzésében tevékeny részt vett. Ezen szolgálataért azután, politikai hitvallása nem levén, a kormány türte és létezését úgyszólván szentesítette. Innen jött, hogy a nép ezen társulat iránt ép oly bizalmat és odaadást tanusított, mint maga a kormány irányt Zsarolási mesterségét a Camorra egészen nyíltan üzte, ugy hogy senki, mielőtt a nápolyi társadalom e kinövésével megismerkedett, nem gyaníthatta, hogy annak eljárása törvénytelen megszarolása volt a népnek.

Az utazó Nápolyba még 1860 is láthatta, hogy hajósa, ki az öbölben horgonyt vetett gőzösről csónakjában a partra szállítá, szerzeményének egy részét, egy hozzá közeledő idegennek kézbesité. Ha az utazó ezen eljárás oka után kérdezősködött, azt nyerte válaszul „Ez egy camorrista.“ Hasonlót láthatott hordárjától, ki börtöndét a vendéglőbe vitte, a kocsi-
től, ki őt szállítá, szóval mindenkitől kívül üzletet kötött. Boltokban, a vásáron, kávéházban a kártya asztalnál, mindenütt jelen volt ezen idegen adószedő. Kölesönben ezen hatalmaskodásért azután, a társulat a csücselék pártolását és a rend fentartását tűzte ki feladatául, de természetesen mindezt, a maga fogalmai szerént.

Monnier beszéli, hogy 1860-ban, midőn a Camorristák üldözése a jelen kormány által megkezdetett, szerencsét kívánt egy parasztnak, ki a városba zöldséget szállított; de a szegény ember jajveszékelné kezdett, azt állítván, hogy most tünkre van téve, „mert egy zsvány helyett száz lesz, ki minden vagyonából ki fogja fosztani.“ A piaci kofák rémületbe estek, miután az új kormány megalakulása után, a Camor-

istákat a városban nélkülözni kezdék. Nem érzék biztosnak kosaraik tartalmát, mert nem fizethették megszokott osztalékukat a Camorristáknak, kik ezért pártfogásukban részesíték. Egy kocsisit kérdezvén meg, hogy miképen tetszik neki a változás, a válasz hasonló volt; „tönkre tett ember vagyok mondá ez,” egy rossz lovat vettem, melyet bérkocsimban nem használhatok. Ha itt volna még azon Camorrista ki pártfogóm volt, megszabadított volna e lótól; tavál egy eladó vak lovam volt, ő azt, mint mind a két szemére ép lovat adta el, mert ő az én jóltevőm volt. — Egy másik Camorrista ismét az új vevőt szabadítá meg a lótól, és így tovább. De a nép, mely csak sajátmagára gondolt, ezen intézményt jótéteménynek tekintette, tőle tehát szabadulni nem is kívánt, mert attól tartott, hogy azután még nagyobb rablásoknak lesz kitéve. Rablás és csalás nélküli állapotot ezen nép magának képzelni éppenséggel nem tudott, annyira romlott volt már.

És ezen társulat létezett, mert az előbbi időkben tevékenységre majdnem korlátlan szabadsága volt. Néha hízelegve, majdnem mindig fülhasználva, és csak igen ritkán üldöztetve a legelvetemedettebb kihágásokért, az alsó néposztály magát tökéletesen hatalmában érezte. Boszuja a Camorrrának bizonyos és elkerülhetetlen volt. Ha a halálos ítélet kimondatott, az áldozat napjai meg voltak számlálva. A végrehajtás mindig a fiatalabb tagoknak jutott osztályrészül, és annak sikerülése az orgyilkost valódi tagjává avatta fel a társulatak. Ez hatalmát még a börtönben is gyakorolta, hol karjai bilinesekbe voltak verve. Monnier említi, hogy egy fiatal Camorrista, Cirillo, némi szolgálatot tevén a börtönfelügyelőnek, Ruggierónak, kölcsönben tőle némi kedvezményeket követelt, miket az teljesíteni nem akart. Cirillo halálra ítélé Ruggierót, és az ítélet végrehajtásával egy fiatal tagot bizott meg. Egy más börtönbe tétetvén át, így szólott ehöz. „Huszonnégyszáz órá-

val átköltözködésem után, a felügyelő meg legyen ölve.“ *) És rendelete végre hajtatott.

Ez volt a Camorra. Szervezett, halgatag türt, és néha fel is használt zsivány-társulat. Politikai színezetet csak 1860 után kezdett nyerni, midőn tagjai látták, hogy az új kormány kérlelhetlenül jár el irányukban, és kiirtásukat elhatározta. Ekkor kezdtek részt venni, a visszaható párt fondorkodásaiban is, és vett terjedelmük egy időre nagyobb szerű mérvet, úgy hogy működésük még a hadseregben is elágazott. De mindennek daczára, a mily hozzáférhetlenek voltak eddig, oly gyorsan tiporta el őket a mostani kormány, és menté meg a társadalmat ezen mételetől is. Ez idő szerint a Camorrát Nápolyban csak híréről ismerik már.

Ilyen és hasonló természetű dolgokkal állt szemben Olaszország kormánya, midőn 1860 Nápoly a félsziget többi részéhez csatlakozott, és megalakult ez által az egységes Olaszország.

Nehézségek az egység eszméjének keresztülvitelénél.

Elhanyagolt népnevelés, vakhitőség, szenteskedés, elavult ferde intézmények és szokások, szükkeblőség, erkölcs-telenség, és egyéb kinövései a társadalomnak, voltak itt gyökeresen és azonnal orvoslandók.

Ehöz jöttek azon számos bonyolódott politikai és társadalmi kérdések, melyek az új államba bekebelezett eddig önálló tartományok különtermészetű intézményeinek kifolyásai voltak.

Le kellvén mondani az egyes tartományoknak az eddigi szük körű önállóságról, és az azzal járó helyi érdekekről, mert az újjászületésnél egy egységes Olaszországról lehetett csak szó, azonnal megszülemlett a helyi érdekek harca a központosító hatalom ellen. Sokan voltak a régi tartományokból, kik nem bírták azonnal elfeledni azon fényt, mely az előbbi kormányok

*) Monnier: La Camorra.

elbuktával szinte letűnt, és nem akarták belátni, hogy a törvények és közművelődés összeolvadása, épen leglényegesebb részét képezik a jövődő nagyságnak. A főváros kérdése mindjárt első helyen állott, és különösen Nápoly volt az, mely nem tudta elfeledni multját, s mely, ha be is látta, hogy az egységes Olaszországnak csak egy fővárosa lehet, saját helyi érdekeit mégis nehéz szívvvel rendelé alá ezen szükségességnek, különösen pedig, a multa mint jelenre nézve, vele nem egyenvaló Turinnak. Azt hogy az új Olaszországnak fővárosa, csak a régi Olaszország fővárosa lehet, azt mindenki átérezé. Az egyszer megkezdett mű mellett csak úgy lehetett izgatni, a kedélyeket, ezen eszméhez maradandóan csak úgy csatolni ha Róma tűzetik ki végcélul, melynek bírása egyedül volt képes az egyes tartományok megcsorbitott érdekeit az eszme daldala által pótolni. De Róma még nincs az olaszok hatalmában, addig tehát míg ezen kérdés is megoldatik, mindenesetre legcélszerűbb volt, azt ismerni el annak, mely már ténylegesen az volt, t. i. Turint, mint átköltözködés által Milanó, Florenz vagy Nápolyba, a költségeskedésen kívül, még zavart is idézni elő a kormánygépezetben, akkor, midőn annak teendői épen a legsürgősebbek valának. Az azóta Florencznek juttatott fővárosi-szerep, és a kilenczedhavi egyezmény, mindenesetre első lépése már e megoldásnak, és mindenki által csak állomásnak tekintetik Róma felé, melyről az egyezmény által, mint azt nyiltan kimondják, az olaszok nem mondtak le. Másik kérdés a törvénykezés ügye volt. Einnél nemcsak helyi és anyagi érdekek, de a szellemi felsőbbbség közötti vetélykedés is mérlegbe veté sulyát. A nápolyiak azt állíták, miszerint az ő törvényeik jobbak a piemonti törvényeknél, és elfogultságukban annyira mentek, hogy ezek életbe léptetését oda magyarázták, hogy őket piemontizálni akarják. Hogy a nápolyi szellemesebb a piemontinál az áll, és azt is megengedjük, hogy törvényeiben sok jó van, de itt nem az volt a kérdés,

hogy ez vagy amaz törvényköny jobb-é, de az, hogy Olaszország mielőbb egyöntetűvé váljék. Már pedig Piemont intézményei, egyedül voltak az alkotmányos rendszerhez alkalmazva, és így a politikai szükség igénylé azt, hogy azok az egész félszigeten kiterjesztessenek; az országgyűlés feladata maradván azután, azt az új viszonyokhoz alkalmazni, és az egyes törvénykönyvek kiválólagosságaival szaporítani.

Új intézmények léptetettvén életbe, és azoknak mielőbbi keresztülvitele életkérdés lévén az egységes Olaszországra, természetes volt, hogy annak megszilárdítására is, csak azok működhetek az első pillanatban hathatósan közre, kik annak szellemét már tökéletesen megértették, és ezen intézményeket úgyszólván életbe léptették. Nem lehetett feltételezni, hogy a nápolyi elem, mely csak most kezdett kibontakozni az előbbi kormányrendszer eltompító hatása alól, azonnal egész hévvel, s minden előítélet nélkül fogja az új intézményeket felkarolni, midőn az legnagyobb részt saját, bár elavult, de hagyományos és megszokott intézményeinek rovására történik. Ez volt oka, hogy Nápolyban eleinte, különösen a magassabb állásokban csak igen kevés nápolyi születésű alkalmaztatott, mert kísérletek tételére most nem volt idő. Mindamellett a nápolyi elem nem mellőztetett, s ki az új rend iránt jó akaratot tanusított, azonnal alkalmazva is lőn, csak hogy „beiskolázás végett“ leginkább felső olaszországba lett áttéve, míg az odavalók az új intézmények keresztülvitelére leginkább délen lőnek alkalmazva.

Ezen nehézségekhez még az is jött, hogy a félsziget lakói egymás iránt kezdetben ellenszenvvel viseltettek; a szellemes, gyengéd érzésű florenczi, a piemontiban németet látott, a nápolyi idegent, ki szokásait és törvényeit reá akarja erőszakolni, s kinek nyelvét is úgyszólván alig értette.

Mindezen helyi nyilvánulásokkal szemben a kormánynak, az összes állam érdekében csak egy feladata lehetett, az

egységesítést mielőbb, és minél hatályosabban vinni keresztül, bármily ellenkezésre találjon is ezen munkánál egyeseknél, vagy nagyobb tömegeknél is. Az elégedetlenség különben, ha mutatkozott is egy vagy más helyütt, csak egyéni volt, mert a nemzet tömege sorsával megvan elégedve, és az egység eszméje Nápolyban is őszintén elfogadtatott.

Tagadhatatlan tehát, hogy a Fél-sziget egységesítése, mely különben jelenleg már bevégezettnek tekinthető, óriási egy mű volt, és keresztülvitelét még azon körülmény is nehezíté, hogy annak, nem csak a már elősorolt társadalmi kinövések állottak útjában, hanem még egy más megrögzött ragályos baj is, mely elnézve attól, hogy ezen ország örökös mételyét képezé, ezuttal, még külbefolyások által is élesztett: az úgynevezett rablárság.

A Bourbon kormány a főváros feladása után.

A Bourbon kormány elbukásának történeti fonalát ott hagytuk el, midőn az a fővárost odahagyja, és Garibaldi a nép ujongásai között abba bevonul. A főváros feladásával azonban a kormány még épenséggel nem gondolt arra, hogy ügyét elvesztettnek tartsa; és részéről azt csak hadászati csinnek nyilvánította. Pedig elnézve azon fennebb előadott erkölcsi okoktól, melyek fenállását továbbra lehetlenné tevék; magok a pusztá számok meggyőzhették volna arról, hogy azt, mit 100 ezer emberrel nem védhetett meg, azt 24 ezer emberrel, — mert ennyije maradt még a főváros feladása után — nem fogja többé vissza foglalhatni. De a Bourbonok ezen reményükről még nem akartak lemondani, mert nehezükre esett ezen szép országtól elválni. A Volturno vonalon foglalván állást, és Capuára támaszkodván, most rendszeres ellentállásra készültek. Ezen állásukban kilenczedhő 19. Garibaldi serge által meg is lettek támadva, és Santa-Maria felől vissza vetve Capuába. Ezen harczoknál a Bourbon sereg ismét tanujelét adta tehetetlenségének, más-ként lehetetlen lett volna, hogy itt, hol verekedni komoly szándéka volt, egy jóval gyengébb önkénytes és hevenyészett

sereg által megveressék, bármily ügyes mozdulatokat és hősiestetteket vitt is légyen az véghez.

October 1-jén a Nápolyi sereg még egyszer megkísérté a hadiszerencsét, és részéről támadá meg most Garibaldi seregét a Volturno vonalon, de támadólagos föllépése utóbbi által ismét vissza lett utasítva.

Most pillanati szünet állott be az események menetében, mert a szárd csapatok betörése által az egyházi államokba, és a szárd kormánynak, habár eleinte csak titkos beavatkozása által a nápolyi eseményekbe, bonyolódni kezdetek a politicalai ugy mint a hadi viszonyok, és Garibaldinak katonai cselekvősége ezen bonyodalmaktól függővé lett téve. Serege szenvedő állásban maradt ennél fogva Caserta körül.

Miután a szárd csapatok Cialdini alatt a nápolyi királyságba is bevonultak, és Iserniánál Scotti dandárját szétverték, Garibaldi egy hadosztályt a Volturno jobb partjára vetett, és tizedhó 21-én Teanonál egyesült a szárd sereggel; a nápolyi had pedig a Gariglianora, és nem sokára Gaetába vonult vissza.

Elkülönözve és komolyan megtámadva, pár nap mulva Capua is megadta magát, és így a hadjárat ezentul Gaeta megvívására szoritkozott egyedül, mit Cialdini tbnk végezett a szárd sereggel.

Garibaldi feladata meg volt oldva. Eszköz levén csak Olaszország egyesítésénél Cavour kezében, a „plebiscito“, a népszavazat után, mely Nápoly csatlakozását l'elsőolaszországhoz ünnepélyesen megszavazta, dictatori hatalma is megszűnt, és ő seregével együtt, az alkotmányos kormány rendelkezése alatt állott.

A délolaszthoni sereg ezen hadjárata, mi az eredmény nagyszerűségét illeti, kétségen kívül a legfényesebbek közé tartozik, mit a történelem felmutat. Garibaldi, nevének varázshatalmát vetvén a mérlegbe, pár ezer emberrel megdönté a

Garibaldi
szerepe.

Bourbonok hatalmát, minek keresztül vitele, ha csupán a nyers erő és hadi szerencse lett volna számításba véve, egy, két, három vagy még többször oly nagy számú rendes seregnek is alig sikerülendett volna. De Garibaldi ereje mint mondók, épen nevének varázshatalmában állott, melylyel ő a nápolyi sereget ugyszólván kardesapás nélkül oszlatta fel; míg a rendes szárd seregnek — ha a művet egyedül nyers erővel, és nem mintogy állam- és hadicsinnel akarták volna keresztül vinni, — s melylyel az, mint katona katonával állott volna szemben, azt fegyverrel kezében kellett volna szétvernie, mi mindenesetre nehezebben sikerülendett volna.

Garibaldi egyéniségének, és mint már fennebb mondók, Cavour diplomaticai előmunkálatainak tulajdonítván tehát legnagyobbbrészt ezen hadjárat sikerdús kimenetelét, nem akarunk ez által egy hajszálnyit sem elvonni a sereg dicsőségéből, mely feladatának szinte megfelelt. Csak annyit ismétlünk, és alig hisszük, hogy ellentmondásra fogunk találni, hogy ezen sereg, nem Garibaldival az élén, egy más, és nem a nápolyi sereggel, és a nápolyi királyság rothadt viszonyaival szemben, és ezen kívül nem támogatva még oly hatalmas tényezők által is, mint Cavour által, diplomaticai uton lett előkészítése az ügynek, hogy mondjuk ezen sereg ilyen segélyforrások nélkül, hasonló sikert soha nem arathatott volna.

szabadcsapatok használhatósága.

Önkénytesektől hevenyészett, alig a hadi mesterség első elemeit elsajátított szabadcsapatokat, ha még oly nemes lelkesedéstől lennének is azok áthatva, nem tartunk egyáltalában képeseknek arra, hogy hosszabb és komolyabb hadivállalatoknál, jól begyakorolt, megedzett, szigoru fegyelmet tartó, tapasztalt vezérektől vezényelt, de egyuttal öntudatosan lelkesülő, s nem csak gépileg harczoló rendes seregekkel megmérkőzhessenek. De igen is jó szolgálatot tehetnek azok, az ugynevezett kis harczban, hol nem mint főhad állanak az ellennel szemben, hanem mint kisebb (portyázó és száguldó) csapatok

másodlagos célok elérésére rajongják azt körül, tehát ott, hol nem annyira erőhatalom, mint meglepés és hadicsinnek által szereznek maguknak túlsúlyt. Garibaldi hadtestében, az ugynevezett „Cacciatori dei Alpi-k“ csapatjában, mely az 1859-iki olasz hadjáratban, mint másodlagos hadcsapat volt működendő az osztrák sereg jobb oldalán, egészen helyükön voltak tehát az önkénytesek, még pedig annál inkább, miután ezen csapat szervezése által, egy új forrása nyílt meg a honvédelemnek, számosan lévén azon nem hadkötelczett egyének, különösen a művelt osztályból, kik, míg a katonáskodástól egy rendes seregben visszariadnak, egy ilyen, a háboru tartamának idejére toborzott szabadcsapatban örömet vesznek részt. De ezen szabadcsapatok is csak szigoru fegyelem és jó vezetés mellett mutathatnak fel eredményt. Példa erre épen Garibaldi délolaszthoni hadjárata, hol, különösen Siciliában, egyes tekintélyes honpolgárok körül csoportosult, de csak is a hazafiság és lelkesültség, és nem egyuttal a hadiszervezet kapcsa által is összetartott csapatok, mihelyt vidékeiket elhagyták, a hadjárat fáradalmaival megküzdenni nem voltak képesek, és igen gyorsan összeolvadtak; míg a Felsőolaszországból jött, jobban fegyelmezett, és leginkább tapasztalt tisztek által vezényelt zászlóaljok a harc-fáradalmait jobban elviselték és annak művészetét is előbb sajátították el.

Mint minden szabadcsapatban, ugy Garibaldi seregében is a világ legtarkább eleme sereglött össze; ki hazafiságból, ki a közös szabadság ügy érti harc-vágyból, ki kalandvágyból csatlakozván ahhoz. Utóbbiak száma, mint ez idő szerint az iparlovagoké és humbugoké egyátalában, különösen nagy volt, és nem egy, később dühös foradalmár, szolgált még pár hó előtt csak, a pápai önkénytesek soraiban, de miután Castelfidderdonál utja lett vágva, sietett Garibaldi alatt a másik ügyet szolgálni. Így állott a dolog a sereg katonai-használhatóságát illetőleg is. A katonailag kiképezett és előljárói szerepekre

(Garibaldi serege.)

képes egyéneknek száma, azt lehet mondani, a seregben elegendőképen volt képviselve, mert számosan voltak, kik multjuknál fogva, a katonai kiképezettséget, úgy mint a hadi tapasztalást, már magukkal hozták. De az egyéni értéket érvényre emelni csak később, a megállapodás után lehetett volna. Az események rohamos menete közben, a dolgokat úgy kelle venni, mint azok kínálkoztak, és fel kelle karolni minden jövővényt, a sereg szaporításának érdekében. Innen jött, hogy előbbi rangját, melylyel ez vagy amaz reudes vagy forradalmi seregben egykor birt, mindenki azonnal visszanyerte, tekintet nélkül valódi képességére, és arra, hogy erkölcsi multja, nem teszi-e talán képtelenné állásának betöltésére. Ki előbb érkezett, előbb lett cselekvőleg alkalmazva, és a háboru folyamata alatt, két három rangfokozattal is fellebb lépett, míg mások, és gyakran sokkal képzettebb egyének, kiknek a szerencse nem szolgált oly mérvben, s kiket az atyafiságoskodás nem vett védszárnyai alá, az alantabb rangokban voltak kénytelenek vesztegelni. Voltak például olyanok, kik mint őrmesterek léptek a seregbe, és pályájukat mint őrnagyok végezték be, míg nem egy volt, ki mint százados kezdte pályafutását, és a hadjárat bevégeztével a serget mint olyan hagyta el. Nem szólnunk itt a megérdemlett előléptetésről, és a kiváló érdemekre szert tett tehetségek gyors felemelkedéséről, mert rendkívüli viszonyok között az időszűség szigoru megtartását, minden tekintet nélkül az egyéni képességre, egy fiatal sereg harc-képességére nézve a legkárosabb s leghátramoszditóbb rendszabálynak tartjuk. Ilyen seregekben az előléptetésekkel éppen a legfukarabban kellene eljárni, és a sereggel mindenek előtt megértetni, hogy az nem lesz senki számára „hiúság vására.“ Ha egyes állások betöltésére hiányoznak a kellő tiszt-ségek, helyettesítsék azokat ideiglenesen a közvetlen vagy közvetve utána jövő rangok, a nélkül azonban, hogy a vezénnyellett járó rangba azonnal előléptessenek. Ha az illető, képes-

ségét, a magassabb állás kívánalmainak megfelelően bizonyítá, az előléptetés még mindig elég korán éri őt, míg az, ki magát magasabb vezényletre képtelennek mutatta, ismét visszatérhet előbbi viszonyába, és helyét más töltheti be, mi megtörtént előléptetése után, többé nem lehetséges. Vezényeljenek azért, s ha kell hosszabb időn át, ezredeket őrnagyok vagy századosok is, századokat hadnagyok, a szolgálat ez által nem fog szenvedni, és az illetők, kiket másként csak nyugalmazás által lehetne helyükből elmozdítani, nem fognak az államnak terhére válni. Azért gyakran a csatatéren, a harcztűzében alkalmazni szokott előléptetéseket, kiváló, hősi tettek megjutalmazására, szinte nem tartunk czélszerűeknek. Garibaldi Capuánálegy tűzmestert, ki, miután az üteg tisztjei mindelestek, és a legénységnek nagyrésze is harczképtelenné tétetett, egy lövegből, a legsűrűbb golyózápokban a tüzelést tovább folytatta, kitartásának és példás magaviseletének megjutalmazásául, a helyszínén századossá és azon üteg parancsnokává nevezett ki. És mi volt ezen pazar megjutalmazás következménye, az hogy az illető, bár jó tűzmester volt, századosi állását betölteni nem volt képes, ezen állásából tehát később elmozdított, és így a katonai pályáról, épen ezen czélszerűtlen előléptetés által lett leszoritva. Azért, kiváló hűstetteket, csak érdemjelekkel, és az ezekkel járó pénzüilletékekkel tartunk megjutalmazandónak, míg az előléptetést csak a szellemi képességnek juttatók osztályrészü. A vezéri állások betöltésével, Garibaldinak nagyobb, lehet mondani, ép oly szerencséje volt, mint a mult századi francia, és az 1848-iki magyar forradalomnak. Mint utóbbiban a főszerepvivők, úgy az ő alvezérei, Bixio, Türr, Medici, Cozenz, s több mások is bebizonyíták, hogy nem csak Garibaldi hevenyészett seregében bírnak szerepelni, de a rendes olasz seregnek is becsületére és dicsőre válnak. A törzs és főtisztok karban azonban már számtalan oly egyén találtatott, ki meglehet, hogy mint ügyes üzér a sereg élelmezésénél még haszonnal

alkalmaztathatott volna, de ki mint harezoló-tiszt egészen „ferde helyzetbe“ jutott. De mint már mondók, ez a délolasz-honi hadjárat gyors menete miatt nem jöhetett máskép, és Garibaldi seregének a hivatlan elemtől való megtisztítását csak a megállapodás után lehetett volna keresztül vinni.

Aspromonte.

Garibaldi, dictatori hatalma megszűnte után, a király tábornoki ranggal akarta felruházni, és az Annunziata renddel való feldíszítés által, a legnagyobb kitüntetésekben részesíteni, melylyel az állam, a „haza körül szerzett érdemeket“ megjutalmazni képes. De Garibaldi visszautasított minden kitüntetést, és mint egykor Cincinnatus, úgy vonult vissza ő is Caprerai magányába, hogy onnét, — ismét mint Cincinnatus lépjen elő az események színhelyére. Csakhogy ő, midőn újra előlépett, hazáját, a polgárháboru iszonyaiba sodorhatta volna, s mint hivatlan népszabadító, az aspromonti catastrophát idézte elő. Ha nem tesz mást, mint feladatát teljesíti, és azon elragadtatásban kimondott üres szölam helyett „Roma o morte,“ Cataniából mint meghagyása volt, kitüzött utját folytatja, és a félsziget helyett, keletre veti magát, — hazájának és Európának sorsa mai nap már máskép állana. De az által, hogy Rómának tört, mely a francia nemzet becsületének védpajza alatt áll, s honnan annak csapatai csak önkénytesen fognak visszavonulni, de honnan azok fegyveres erővel ki nem szoríthatók, ez által, épen ő volt az, ki a már megállapított messzebbható terveket megghiusította, mert Napoleon kész volt őt ugyan terveinek kivitelénél mint eszközök belevenni a számításba, de maga fölé kerekedni őt nem engedheté.

Ez nyitja az aspromonti gyászos eseménynek.

A délolasz-honi sereg tisztasága

Garibaldi, valószínűleg azért, hogy további utainál kezei megkötve ne legyenek, nem fogadta el a királytól a neki ajánlott tábornagyi állást, és tőle mindössze annyit kért, hogy seregét vegye át minden megszorítás nélkül a rendes olasz se-

regbe. Ezen kérésének azonban feltétlenül engedni nem lehetett, miután seregének állapota, mint azt kimutattuk, olyan volt, hogy az megrostálás nélkül, a rendes sereggel, a nélkül, hogy ennek állapotára a legelerkölestelenítőbb befolyást ne gyakorolja, össze nem olvasztatható. Átvéve egyedül azok lettek tehát, kik magukat a rendes seregben való szolgálatra minden tekintetben képeseknek mutatták, és így Garibaldi tisztjei közül, kiknek száma majdnem 3 ezerre rúgott, alig egy ötöd-rész állotta ki a szigorlatot, és lett a seregbe átvéve.

Mig Nápolyban a délolaszboni sereg feloszlásával foglalkoztak, addig Cialdini, mint azt már említők, a szárd csapatokkal Gaetát vivta, mely erősségbe II. Ferencz király, seregének maradékával visszavonult.

A rabszolgaság eredete.

A nyílt téren megszűnt minden ellentállás; itt nápolyi sereg nem létezett többé, és Gaetán kívül csak a messinai fellegrvárban, és Civitellában, egy kis régi erődben, a római határszélén, tartotta még magát pár száz ember. Ez időtájba esik a rablárságnak ujjonmani fölmerülése, a nápolyi királyság ezen ős mételyének, melynek létezése egykorú olaszbon történelmével, s melynek eredetének indokai már a római birodalom intézményeiben találhatók fel.

A rabszolgaság, és rabszolgákkal való zsarnoki bánásmód, már ez időben nem egyet birt arra, hogy a hegyekbe meneküljön, megboszulandó magát a társadalmon, mely őt rabigába nyűgözi. Támadásaik gyakran inkább a polgárháboru színét ölték magukra, mint egy zsvány kétségbeesett élethalálharczát. Elhöz jött, hogy a római birodalom terjeszkedésének idejében egyes vidékek meghódítása után, mindig akadtak olyanok, kik magukat az új rendnek alávetni nem akarták, és elnyomóik ellen a hegyekben a harczt folytatták. Marius és Sylla polgárharczai után magok a szétbocsájtott és rabláshoz szoktatott római katonák kezdtek ezen mesterséget űzni. Ilyen volt katona-rablók képezők Catilina seregének is legnagyobb

Annak állapota a római birodalom terjeszkedésének idejében.

és legjobb részét. Folytatkozásban a rablárság csak háboru idején volt, midőn egyik vagy másik sereg őket magába olvasztotta. A harc megszűntével, és midőn a „fák zöldülni kezdtek“ a rablócsordák is újra előteremtek, a régi időkben ugy, mint előteremnek mai nap. És ha voltak is idők, midőn a rablárság kevésbé terjedt el, egészen anélkül, különösen a déli tartományok ugyszólván soha sem voltak.

A spanyol uralom alatt.

A spanyol uralom alatt példabeszéddé vált: hogy a rablárság a tavasszal kezdődik; a nyár elején vonja magára az alkirály figyelmét; nyáron és őszen át foly a kiirtási harc ellenök; a tél kezdetén azután a kiküldött tábornok visszatér Nápolyba századszor azon jelentéssel, miszerint a rablárság a tartományokban ki van irtva. A tény azonban az, hogy a rablók adták fel a bolygó életet, és vonultak vissza, békében töltenő a telet családi tüzhelyeiknél.

V. Sixtus pápa korában.

Voltak azonban idők midőn a rablárság ellen azon rendkívüli erély következtében, melylyel az ellen felléptek, s melylyel ugyszólván az egész népességét megfélemlítették, annak kiirtása mégis sikerült, de a nyugalom ilyenkor is csak rövid ideig volt tartós. Így V Sixtus pápa is komolyan hozzá látott a nagyon elszaporodott rablárság kiirtásához, s egy általános rabló vadászatot rendelt el, mely csakugyan azzal végződött, minek elneveztetett: „a rablárság kiirtásával.“ Nagyobrsze a rablóknak, mint Botta, „Storia d' Italia“-jában írja, a vérpadon végezé életét, mások idegen országokba menekültek, oly messzire Sixtus pápától a mennyire csak lehetett, látván, hogy egy oly férhival van dolguk, kinek akarata erősebb az ő kegyetlenségeiknél. De ezen kiirtási kísérlet is csak pillanatnyi eredményt szült, és mire a fák zöldültek, a rablók újra előteremtek. Nagyobb és oly kiterjedést azonban, mint az ódon időkben, leginkább csak akkor nyert, midőn politikai válságok állottak be, és sok nép kenyérvesztetté lön, de különösen akkor, midőn a bukott kormány az elégedetlenséget az új rend ellen általuk táplálni

gyekezett. Így történt I. Ferdinand nápolyi király bukása után is, midőn az, Napoleon által trónvesztettnek nyilatkoztatván, Szicila szigetéről, hová menekült, éleszté a rablárságot.

Ezen időbe esik a később oly hirhedetté vált Fra Diavolo szereplése, ki egyenesen dandár tábornoki czímet viselt a nápolyi seregben, és Duca di Cassanovává neveztetett ki; s kit Hugo francia ezredes, Victor Hugo atyja fogott el végre Salerno mellett, hol azután diszöltönyében, mint Ferdinand dandár tábornoka akasztatott fel.

Murat alatt a rablárság még iszonyatosabban kezdett dühöngni, de ő benne, és a híres fiatal Manhés ezredesben emberére talált. Murat elhatározta, hogy kiirtja a rablárságot; Manhés vaskeze akaratát végrehajtotta.

Ha Manhés személyleírását Colletta történetében olvasuk, alig hihetjük, hogy ő ugyanaz volt, ki előbb réméné, később bálványává vált Calabria babonás lakosságának.

Manhés azon időben csak 32 éves volt, de már 14 évig szolgált cselekvőleg. Személye szép jelenség volt, és ha fedetlen fővel szöke hajfürteivel, melyek nyaka körül fonódtak a nép elé állott, az áhitattal tölt el személye iránt, és őt mint valami felsőbb lényt, majdnem vallásos tiszteletben részesíté. Midőn ezen személyes kellemeihez később még azon hírnevet is csatolta, melyet a rablóbandák kiirtása által szerzett magának, nem csuda, hogy oly nagy büverőt nyert Calabria lakossai fölött.

Midőn Murattól a rend helyreállítására felszólított, részéről szabadkozott arra vállalkozni, mert lovagias lelke visszariadt ezen lovagiatlan munkától; de kényszerítettén arra, végre eltökélette magában, hogy azt végrehajtja, még pedig a legkevesebb véráldozattal.

Üldözés által, a rablókkal szemben czélt érni, csak igen ritkán lehet mert részükről a harczot és összeütközést kerülik. Ha megfámadtatnak, az erdők sűrűjében s a bérczek zugaiban vesznek el, s leseikből rohanják meg a gyengébb, üldöző vagy visz-

szavonuló csapatokat. Mi pedig kiirtásuknak leginkább utjában áll, az azon körülmény, hogy a legalsó néposztályban, mely a rablóknak nagyrészt czinkostársa és orgazdája, majdnem mindenütt támogatásra talál. Kiirtásuk akként lehetséges tehát csak, ha a pórnéptől tökéletesen elzáratnak.

Manhés első pillanatra belátta ezt, azért, miután a királytól alter ego-i teljhatalmat nyert, hosszas és fáradalmas ideoda hajbászat helyett, mi kielégítő eredményt soha nem mutatott fel, a rablóknak erkölcsi uton való tönkre tételét tűzte ki magának feladatul.

Megjelenésekor egy kiáltványt bocsájtott ki a néphez, melyben következőleg intézkedett: a rablók nevei községeikben közzé teendők, azután pedig minden polgárnak kötelessége azokat elfogni, vagy megölni; minden fegyvert-hordható férfi köteles kiirtásukra közreműködni; — mindenki, ki a rablókkal közlekedésben áll, vagy azoknak élelmiszert szolgáltat, legyen az bár legközellebb rokona, halállal büntetetik; — a juh és egyéb nyájak bizonyos őrzött helyekre terelendők össze; — minden földművelési munka megszüntetetik, és a városok között közlekedőknek eledelt magokkal vinni tilos; — hadesapatok helyeztetnek el a vidék különböző pontjain, nem a rablók üldözésére, hanem a lakosság magatartása s a felett őrködendők, hogy e rendeletek teljesítettnek-e; kitűzetett a nap melyen az általános összevágó hajbászat a rablók ellen, egész Calabrián keresztül, Rotondától Reggioig megkezdetik; kötelességévé tételik a papoknak, e kiáltványt a szószékről hirdetni, és híveiket engedelmességre buzdítani.

Ezen rendeletek oly határozottak voltak, hogy a népség nem birta hinni, hogy végre is fognak hajtatni; de Manhés hamar ueggyőzte azt, hogy komoly szándéka azoknak értelmében járni el.

Egy öreg ember tetten kaptott, midőn rabló fiának a cosenzai erdőbe eledelt vitt. Mindkettő agyonlövetett.

Tizenegy nő és gyermek Stilo faluból, oliviákat szedett egy nem messze fekvő major körül. A katonai őrzőket, mely azokat átkutatta, zsebeikben kenyeret talált, mit azok déli eledelül vittek magukkal, a mit a rendelet megtiltott. Mind a tizenegy agyonlövetett.

Egy paraszt, lisztet látott el pár rablót, melyért tőlük 40 piasztert kapott. A helyszínén agyonlövetett, nyakában hordván kivégeztetésekor egy zacskóban a nyert összeget.

Ilyen és hasonló iszonytatos kegyetlenségeket hajtattott végre Manhés, melyeket nehéz és valójában lehetetlen lenne igazolni, hacsak nem azon enyhítő körülmény által, miszerint ezen pár megfélemlítő eset, s ezen néhány emberélet feláldozása által, ezer másnak mentette meg életét, és úgy szólván harc és véráldozat nélkül irtotta ki a rablárságot. A nép meggyőződött, hogy engedelmeskednie kell, és a rablók el lévén különítve a többi társadalomtól, — és szakadatlanul üldözve és megátkozva, agyon lettek hajtva, és leölve mint vad állatok. De a cél el lett érve, és a rend helyre lett állítva. Zárelő hó elején a névsorozatok 3 ezer rabló nevét tették közzé, az év végén nem létezett egyetlen egy sem.

Ezen rendelet szigorja mérsékelve lön némileg a később kibocsájtott bünbocsánat által, mely a rablóknak életét biztosítja, de azért őket igazoló törvényszék elé állítja. Ennek folytán ezer kétszáz jelentkezett közülök, és ítéltetett el súlyos sánczmunkára.

Azon számos esetek közül, hol Manhés szigorát érezteté, egy emelendő ki különösen, mely azután leginkább is hozzájárult, a rablárság tökéletes kiirtásához. A serrai rablók, Aspromonte mellékéről, tudatták a helyhatósággal, hogy szinte megakarják adni magukat, de hogy a nyilvános meggyaláztatást elkerüljék, a megadást őjjel akarják végrehajtani a városon kívül.

Gérard francia hadnagy és a helyhatóságok megjelentek a kitűzött helyen, de megadás helyett, mind legyilkoltattak. Manhés hirül vevén e borzasztó kegyetlenséget, elhatározá magában, hogy a legyilkoltak emlékének igazságot szolgáltat. Ötven dzsidás kíséretében azonnal Serrába indult a legrövidebb uton, és oly gyorsan érkezett oda, hogy a kürtök harsogása adta csak megérkeztének első hírét.

Az éjt gyötrelmes küzdelmek közt tölté el az iránt, hogy mikép oldja meg az előtte levő feladványt. Vérbosszút vegyen a legyilkoltakért? a vér látása nem hat ezen népre, mely orgyilkosságok közepette nőtt fel. Más módot kellett tehát ki-gondolnia, hogy azt erkölcsileg sujtsa.

Elhatározta, hogy kiáltványának kiindulási elvét alkalmazza Serra lakosaira, és ő, egy világi ember, kiközösíti, és átok alá helyezi a város lakosságát. Más, felvilágosodottabb népnél ezen eljárás nem szülte volna a várt eredményt, de a nápolyi, vakhitü és babonás népre az megtette hatását. Ezen oknál fogva szorítá Manhés a papokat is arra, hogy kiáltványait a szószékről olvassák fel és magyarázzák a népnek.

Másnap reggel a város terére rendelé a népet összegyülni.

Azon emlékezetes beszéd melyet az alkalommal tartott, érdemes arra, hogy ide iktassuk.

A város kiraboltatása és mindnyájak halála — így szólott Manhés — csekély büntetés lenne hitetlenségetek és embertelenségetekért. A büntetés mit reátok szabok, ennél sokkal súlyosabb. Arra itéllek, hogy mostantól kezdve, nem képezenditek többé részét az emberi társadalomnak. Ti úgy cselekedtetek mint fene vadak (feroce bestie) és fenevadakká fogtok válni. Én kitörüllek titeket az emberinem soraiból, és megfosztalak az isteni törvények segedelmétől és malasztjától, melyre méltatlanok vagytok. Kizárlak titeket az állam és az egyház minden részességéből. Rendelem: hogy templomaitok be-

zárattassanak, és papjaitok kivétel nélkül a maidai börtönbe csukassanak. A körülfekvő helységek őrvonalat fognak városok körül húzni, és lelőnek mindenkit, ki engedelem nélkül e vonalat át meri lépni. Gyermekeitek keresztelés nélkül fognak felnőni. Vénjeitek a szentségek felvétele nélkül meghalni. A házasulandók mint a marhák fognak összekelni. Nem lesz hatuságtok, mely őket egyesítse, nem papotok, ki őket megáldja. Ez hajthatlan és kérlelhetlen akaratom. Átadlak titeket átkozott sorsotoknak.

E beszéd hatása rendkívüli volt, és a nép rémülete leirhatlanná vált midőn azt végrehajtani is látta. Miután minden intézkedés megtörtént, és a papok őrizet alatt elkísértettek, Manhés is oda hagyta a várost. A lakosság utjában térden állva jajveszékelt, és mellét verve, esdte kegyelmét, vagy bár, mi más sorsot. „Ölj meg egyszerre, de ne kinozz örökké tartó kínokkal,” így jajveszékelték. De a kérlelhetetlen Manhés sarkantyúba kapta lovát és elvágtatott.

Az ítélet végre hajtatott, és Serra lakossága ki volt kö-zösítve az emberi társadalomból. Hogy ez állapotból kimene-küljön, erre csak egy mód volt: ők ösmerték Gérard gyilkosait; ezeket kelle elfogniok és kivégezniök czinkosaikkal együtt. — Mint örültek, ugy kerekedett tehát fel az egész népség, és nem nyugodott addig, míg a gyikosokat mind kézre nem kerítette, és a rablárságot gyökerestől ki nem irtotta.

Manhés elérvén célját, fölmenté Serra városát a kimon-dott átok alól, s a népség örömvivalgások között kíséré vissza Maidából lelki pásztorait.

Igy járt el Manhés, az akkoriban különösen Calabriában elterjedve volt rablárság kiirtására. És bármily zsarnokinak látszék is eljárása, senki, ki elfogulatlan ítéletre képes, nem fogja tagadni, hogy mégis ezen eljárás a legkiméletesebb, és vezet a legkevesebb véráldozattal célhoz oly nép közepette, mely a polgárisolás jótéteményeivel még nem ismerkedett

meg, melyet hagyományos elfogultságából ugyszólván erőszakkal kell kivetkőztetni, s mely különösen a rabló mesterség üzését, majdnem nélkülözhetlen társadalmi kívánalomnak tartja.

Ez időben a nép meg volt tehát félemlítve, és a rablárság gyökeresen ki volt irtva. De alig került a „visszahelyezések“ után Ferdinand a trónra, az fejét újra felütötte. Politikai színezetet azonban csak 1860-ban a Bourbonok megbukása után öltött ismét magára, azon egyszerű oknál fogva, mert a többi kormányok ily nemtelen fegyvert, szövetségesül fogadni nem voltak hajlandók. Azért Murat elbukása után sem volt annak politikai jelentősége, és elszaporodása ismét csak a régi okoknál fogva történt. A kereset nélküli népsöpredék nem bírván a városokban eltengeni, rablásra és az ezzel járó kegyetlenségekre adta magát mint ennekelőtte, és vak elbutultságában, életével nem gondolván, mintegy végzetszerűleg veté magát ismét ezen mesterség karjaiba.

Nem alkalmazván kiirtására a Bourbonok Muratéhoz hasonló eszközöket, az ha el is fojtatott egy időre, azonnal újra felmerült, és kisebb nagyobb mérvben az országot folytonosan pusztította.

Nagyobb és politikai jelentőséget csak 1860-ban kezdett újra nyerni, midőn egy ideig tömegesebb pártharcz szünetét ölté magára, a míg Gaetában volt II. Ferencz király mellett; de csakhamar visszanyerte valódi jellemét, és ismét ocsmány rablógyilkosságokká fajult ki.

A Bourbon
pártharczok.

Ez időtáiban, 1860. tizedhavában Gaetán kívül még a civitellai erőd is a Bourbonok kezében volt, és épen utóbbi képezé az Abruzzokban működési alapját a mesterségesen szított visszaható felkelésnek. A Bourbon csendőrök ki-ki száguldoztak ugyanis a vidékre és fegyverbe szólíták a hegyek lakóit II. Ferencz ügye mellett. Ezek azután kirabolták a városokat, elpusztíták a vidéket, és legyilkolták a szabadelvű hatóságokat, undok kegyetlenségeket hajtván végre.

De e lázadás csakhamar el lett nyomva a vidék nemzet-
 őrsége és egy zászlóalj rendes katonaság által, és ezen fékte-
 len csordák el lettek metszve a civitellai őrségtől. A becsüle-
 tes és félrevezetett része ezen tarka-barka ugynevezett
 pártharczásoknak, visszatért ezután családi tűzhelyéhez, ma-
 gukra hagyván a rablókat, kiszabadult gályarabokat és kalan-
 dorokat a hegyek zugaiban. Ezen emberek nem remélhetvén
 büntetlenül élni egy jól rendezett társadalomban, foly-
 tatták azután mesterségüket szokásból ép úgy, mint két-
 ségbeesésből.

Ennyiből állott a bukott kormány mellett keletkezett ^{Pinelli.}
 pártharcz. Mi ezután jön, az csak folytatása az előbbinek,
 csak hogy most már ismét saját nevén nevezetik rabláságnak.
 Ennek elnyomására, 1861 elején, mindjárt Gaeta eleste
 után, midőn az számtalan hazabocsájtott Burbon katonával
 szaporodván, ismét nagyobb terjedelmet kezdte venni, az
 olasz kormány Pinelli tábornokot küldötte ki, egyik legjelesebb
 tisztjét az olasz hadseregnek. Pinelli úgy látszik olvasta
 Manhés önéletírását, mert az ő modorában fogott a kiirtás
 munkájához. De erélyes kiáltványára feljajdultak Páris és
 London diplomatái, minek következménye visszahivatása volt.
 Pedig lett volna csak ezen emberszerető érzelgők élete és
 vagyona szintugy kockáztatva, mint az ottani vidékekéi,
 meg vagyunk győződve, hogy eljárásában nem találtak volna
 semmi megütközőt; annál kevésbbé, mert az sikeres volt, és
 pár rablógyilkos meglövetése százak megadását vonta maga
 után, és ezereknek menté meg életét és vagyonát.

Egy másik hatalmas rablócsoportot, mely Nápoly köze-
 lében, a Principato ultrában fészkelé be magát Avellino
 környékén, az akkoriban Nocerában székelt magyar hadesa-
 pat semmisíté meg Montefalcionenál. Ezen város, mely egy egé-
 szen elhagyott vidéken fekszik és csak gyalogutakon férhető
 hozzá, s melybe több 1200 rablónál fészkelé be és torlaszoló el

magát, merész rohammal vétetett be a magyarság által, és a rablók legnagyobb része hurokra kerítettett. A városban általok véghezvitt kegyetlenségek iszonyatosak voltak. Egy elfogott olasz katona a falhoz szegezve találatott, egy másiknak lábszárai és karjai voltak a csuklókban elmetszve, és elcsönkített halálra kinzott férfiak, nők és gyermekek hullái borították az utcákat. Ily ocsmány kegyetlenségek után az igazságszolgáltatásnak is a tettesek büntényéhez kellett mérve lenni; azoknak legnagyobb része lelövetett tehát*).

Ezen vereség megtörte erejét a rablárságnak, és az ezentúl ily tömegesen többé nem fordul elő, de egy időre még hagyományos mételetét képezi a volt nápolyi királyságnak.

A rablárság
okai.

Oka ezen elfajultságnak, és a pornép elaljasodásának, mint azt már említők, Nápoly társadalmi viszonyainak elhanyagolt állapotában rejlik. Élénken festi ezen állapotot Massari, a rablárság valódi okainak felderítésére kiküldött bizottmány tolvivője. Az alsó néposztály társadalmi és közgazdászati viszonyai, így szól a többi közt, igen szerencsétlenek azon vidékeken hol a rablárság nagyobb terjedelmet szokott venni. Az ujdón társadalom legmélyebb sebe, a munkás osztály szegénysége, itt ijesztebben tűnik fel mint bárhol másutt. A pornép, nem levén földbirtoka, az még földhöz ragadt szegénynek sem mondható. Oly vidékeken, hol a földbirtok aránylagosabban van felosztva, a csöcselék nép igen kevés; de ott, hol a mezőgazdaságok nagy mérvben üzetnek, kezeltessenek azok magok a földbirtokosok, vagy bérlők által, ott ezen szerencsétlen néposztály száma szükségképen igen nagy. Vegyük például a Capitanatát. Itt s különösen Foggia városában, van egy néposztály, az ugynevezett „terrazzani“-k, kik a szó szoros értelmében semmivel sem birnak, és csak lopásból élnek.

Az olasz törvények értelmében, aljas büntények miatt elítéltek hátba lövetnek, miután az akasztás ott nem dívik.

Háromszáz hetvenöt rabló közül, kik april 15-én 1860-ban a capitanatai börtönöket népesíték, 293 a legnyomorultabb néposztályhoz tartozott, mely „braccianti“ név alatt ismeretes; s mely nevezet alatt napszámosok értetnek, kik egy napról a másikkra tengődnek, állandó foglalkozás nélkül.

Itt, valamint a Basilicátában, a rablók, ha ki is irtattak tehát pillanatilag, mindannyiszor ismét előjönnek.

Hol a munkás a földhöz van kötve, legyen az ez vagy amaz módon, ott a rablárság mutatkozhatik az elvetemedett népsöpredék között, mely a világ minden részében található, de mély gyökeret az nem verhet és könnyen kiirtható. Dél Calabriában, Reggio környékén, hol a pór nép sorsa elviselhető, nincs rablárság. Oly tartományokban, hol az alsó néposztály gazdasági és társadalmi viszonyai igen elhanyagoltak, a rablárság igen gyorsan terjed, folytonosan ismétlődik, és igen tartós élete van. Ott azonban hol ezen állapot elviselhetőbb, ott a rablárság közönségesen csak a bevitel, a külföldről élesztés gyümölcse, nem lép át bizonyos határokat, és egyszer le-
verve, nem nyer oly könnyen új életet.

Hogy a nápolyi nép ezen aljas mesterséget ugyszólván hagyományosan üzte ez ideig, annak oka mint látjuk leginkább azon körülményben rejlik tehát, hogy az munkát magának szerezni nem volt képes. Azon állítás, hogy a meleg éghajlat a népet elpuhítja, áll némileg, de az a munkától azért nem riad vissza. Midőn az új kormány felkarolta az annyira elhanyagolva volt közlekedés ügyét, a népet a munkára késznek találta, és a vasutak építésénél és egyéb közmunkáknál, munkászekekben nem szenvedtek hiányt. A hol pedig a nép foglalkozást nyert, ott a rablárság is megszűnt. A nép foglalkoztatásában és anyagi jólétének emelésében, valamint a közművelődés gyarapodásában rejlik tehát kulcsa délolaszhon elavult társadalmi viszonyai átalakulásának. Mire ezen feladvány meg lesz oldva, az ottani nép is nyugalomban fogja élvezhetni,

az ez időszerinti polgárisodás vívmányainak előnyeit. Minde- nek előtt oda kell azonban hatni, hogy e nép babonás vakhi- te, melynek nyügében az, eszköz gyanánt használtatott fel az ottani megromlott papság által, valódi vallásossággá változzék át, és a keresztény vallás lélekemeiő erkölesi elvei ismét el- foglalják helyüket, melyet Nápolyban még jelenleg is a köz- bizalmat bíró szentek hamis csodái bitorolnak,

Szent
Gennaro.

Szent Gennaro, Nápoly védszentje vérforrásának cso- dájat, a papok által még mai nap is ismételtetik. Ezen szent Nápoly minden kormányformáját támogatta, míg az hata- lommal birt. Politikai válságokban ezért a nép, mindig szent- jének szavazatát várja be előbb. Vélemény adása határozóbb, mint bármely más esemény, azért Garibaldi is gondoskodott arról, hogy biztosítsa magának jóváhagyását; és a tömegnek oly rendkívüli odaadása a Dictator iránt, nagyrészen szent Gennarónak a dolgok új rendébe való készséges és lelkesült beleegyezésének volt tulajdonítható*). Oda kell tehát ezen népnél törekedni, hogy babonás vakhitüése mielőbb öntuda- tos vallásossággá változzék át, ehhez pedig, mint azt már előbb kifejtök, mindenek előtt az egyházi állapotok átalakítása szük- séges, melyek itt eddig inkább közbotrányt okoztak, mint a népre erkölesjavítólag hatottak. A szükséges javítások életbe léptetését, a volt nápolyi királyság egyházi állapotaiban, az új

*) St. Gennaro vére, egy kis új vastag hengerded alaku üve- gcskében tartatik, melyben azt a csudát eszközlő pap bizonyos ve- gyézi keverék által forrásba hozza, és azután a népek bemutatja. Ha a vér forr a szent megtette a csodát; a Miracolo-t mi jóakaró hajlamainak jele; a nép erre ujongva üdvözli őt és az új eseményt, mely ellen neki nincs kifogása. — 1799-ben midőn Szent Gennaro átpártolt a köztársasághoz, Ruffó bibornok letette őt Nápoly védszent- jének méltóságáról, és helyette paduai szent Antalt nevezte ki. Az ebből származott vetélykedés a két Szent között még most sem szünt meg. Szent Gennaro mindig a tényleges hatalommal tart, míg szent Antonio hű marad a Bourbonok sorsához.

kormány azonnal meg is kezdte, és a papság nagy számának csökkentése, a czélnélküli zárdák feloszlatása, és egyéb javítások életbe léptetése által, az egyház viszonyai az államhoz, itt is azon arányba kezdenek már jönni, melyben azok ahhoz a polgárosult világ egyéb részeiben állanak. Hogy ezen intézkedések azonban, melyek az öregebb papi nemzedéket megszokott kényelmes helyzetéből riasztják fel, ennek mint már említők nem épen talál rokonszenvére, az természetes, innen jön tehát, hogy ezek még a rablárságot is részesítik erkölcsi támogatásukban, csak hogy a kormány ujitási terveinek minél nagyobb akadályokat gördítsenek utjába. Mig a rablárságot, annak egyéb létokai mellett a papok is élesztik, addig ennek gyökeres kiirtásáról szó sem lehet tehát. Massari, e tárgyra vonatkozó jelentésében felhossa, miszerint minden helységben, hol a bizottmány megfordult, az ismételtetett neki, hogy a népet a rablárságra leginkább is a papok serkentik és bátorítják.

Andriában, egy 12 ezer lakossal bíró városban (Cannae közelében), hol 300 világi pap vagyon, 1862-iki nyolczad havában egy nyomtatott felhívás terjesztetett a nép között, melynek tartalma következő volt:

„A rablókat a pápa megáldotta. Ezek Istennek nevében harcolnak elleneik ellen, azért győzni fognak, menjünk tehát eléjükbe, a fehér lobogóval, őket ünnepélyesen fogadandók, és a béke helyre fog állani“. Mig mondom Nápolyban ily dolgok történnek, addig a rablárság gyökeres kiirtásáról szó nem lehet.

Mindennek daczára annak, külföldröli élesztés által nagyobb lendületet adni ezuttal nem sikerült.

Borjés, a spanyol polgárharczokból ismeretes Carlista főnök megjelenése Nápoly területén, a legjelentékenyebb eseményt képezi az egész rablárság történetében. Némi tiszteletre méltó látszatot és politikai színezetet akarván a visszaható párt a rablárságnak adni, elszánt és már névre szert

tett embereket igyekezett ügyének megnyerni. Clary tábornok volt e részben legtevékenyebb. De mindössze is csak egy Tristanyt és Borjést volt képes az ügynek megszerezni. Borjés esete azonban inkább szánalmat mint megvetést gerjeszt bennük; mert őt mindössze rajongó legitimistának lehet nevezni, ki Clary tbnok fondorkodásainak és hitegetéseinek esett áldozatul. Őt azon reménnyel kecsegtették, hogy megjelenésére a nép tömegesen fog fegyvert ragadni a dolgok új rendje ellen, s hogy ő ismételni foghatja Ruffo bibornok győzelmes bevonulását Nápolyba.

Clary tbnok utasításai.

A neki adott utasítások, melyek elfogatásakor nála találtak is ily hangon voltak írva. Feladata, az volt mondva, megvédeni a Piemontiak által megsalt és elnyomott népet, támogatni a nép erőmegfeszítéseit, melyek legitim uralkodójának visszahívására irányulvák; és irányt adni a nemzeti mozgalomnak. Minőlfogva Borjés tábornok:

1. Calabriában partra száll.
2. Mihelyt valami várost elfoglal, behelyezi ott a szükséges hatóságokat a királyhoz és a vallásnak hű maradt egyénekből.
3. Fegyverbe szólít minden katonát, ki nem végező be szolgálati idejét. Szaporodván serege, hozzá fog a külön fegyvernemek, a tüzérség, mérnökök s. a. t. alakításához, a vezényleteket idegen (!) magával hozott tiszteknek adván.
4. Ha elég erővel fog birni, megkezdi a hadműködéseket.
5. Intézkedéseit felsőbb jóváhagyás reményében teszi.
6. Tartományi főnököket nem nevez ki, ezen állásokra a személyeket Clary tbnok maga jelöli ki.
7. Borjés tbnok fel van hatalmazva, serege számára a közpénztárakban talált pénzeket, rendes nyugták mellett felvenni.
8. Kiáltványt intéz a néphöz, azt felkelésre szólítván.

9. Előre levén látható, hogy az első siker után a volt nápolyi tábornokok és tisztek őt körül fogják rajongni meg tiltatik neki ezeket alkalmazni. Azon tisztek, kik alkalmazásra méltók, majd ki fognak neki jelöltetni.

10. A montelenoi raktárakban talált lőszerrel ellátja seregének szükségletét.

11. A mongianai öntődék megkezdik azonnal a munkálatokat.

12. A foglyokat nem cseréli ki.

13. Működéséről Clary tbrnokot folytonos tudomásban tartja. aláírva Clary.

Olvasván ezen utasításokat, azt kell hinnünk, hogy azoknak végrehajthatóságában Clary tbnok maga sem igen bizott, és azt sem hitte, hogy az országnak különösen azon része, mely már egy év óta a legmélyebb nyugalomban élt, s hol Borjesnek működését kezdenie kelle, Calabria t. i. megjelenésére azonnal mint egy ember fog felkelni. Azt kell hinnünk mondom, hogy Clary tbnok maga sem bizott utasításainak végrehajthatóságában, különben fel kell tételeznünk, miszerint ha ő mindezt komolyan hitte volna, valószínűleg maga állandott az új hadsereg élére, és nem engedte volna Borjésnek át a szerzendő dicsőséget.

Ily reményektől kecsegtetve szállott partra Borjés kilencedhő 13-án (1861) Brancalone-nál Calabrióban, 17-ed magával; de az első siker után, mi abból állott, hogy egy kis falu (Precarore) lakossága őket „Evviva Francesco II.“ kiáltásokkal fogadta, vérmes reményeiből, mint azt naplójában maga mondja, csakhamar kiábrándult. A husz paraszt, ki itt hozzá csatlakozott, az első csetepaté után a mozgó nemzetőrökkel ismét odább állott, és ő spanyoljaival egyedül maradt.

Az ezután következett élményeit és keserű tapasztalatait Borjésnek, saját naplója nyomán közöljük, melyet elfogatásakor Tagliacozzónál tárczájában találtak, s melyben ő az

Borjés
naplója.

ottani rablóélet nyomorult voltát is élénk színekkel ecseteli. Naplóját Borjés veszedelmes kalandjainak közepette is meglepő pontossággal vezette, és arról győződünk meg belőle, hogy itt egy nem közönséges emberrel van dolgunk, — ki jobb sorsot érdemelt volna, s kinek minden hibája az volt, hogy egy már elveszett ügy mellett fogott fegyvert.

Egy napon, így szól, egy pásttorral találkoztunk, ki igen szivesnek mutatkozott. Pénzt adtam tehát neki, hogy szerezzen nekünk másnapra eleséget. De ő kenyér és bor helyett a Piemontiakat küldé nyakunkra. Ismét csalódtam tehát.

Cozenzáról azt állíták nekem, hogy lakói Bourbon érzelműek, de midőn közeledtem hozzá, a lakosok tüzeléssel fogadtak, és megannyi kémeim daczára sem voltam képes e vidéken csak egy királyi-bandát is feltalálni. Az itt ott csavargó kisebb rablócsapatok pedig szándékosan kerültek.

Kezdem belátni, hogy reményeim nem fognak teljesülni, és azon dicsőség, melyről ábrándoztam, s mely éltem boldogságát képezendette, csak álomkép fog maradni.

Tizedhó 7. A nemzetőrség folytonosan körül rajong, de én mindig szerencsésen kikerültem az összeütközést erőltetett menetek által. Ma éjjel 7 mértföldet tettünk. Soha sem szenvedtem ennyit testileg és erkölcsileg; testileg vérző lábaim, erkölcsileg a kedvezőtlen körülmények miatt. Embereim még többet szenvednek, mert ők vesztett hitők miatt lelkileg is meg vannak törve. Én saját lelkierőm által igyekezem őket kitartásra buzdítani, és nagy hadvezérek hadjáratait idézem nekik, kik hasonló fáradalmakat viseltek el. (Csakhogy nem hasonló körülmények között).

Tizedhó 11. Ma léptük át a határt Calabria és Basilicata között, hogy azt, mint később írja, miután szikláról sziklára üldöztettünk, ismét elhagyjuk, a nélkül, hogy csak egyetlen egy pártost is találjunk Clary tbrnok képzelt serege számára.

Calabriának társadalmi viszonyairól, minekelőtte azt

elhagyja, Borjés következő, gyors felfogását és éles észlelő tehetségét bizonyító megjógyzések tesz.

Azt tapasztaltam így szól, miszerint ezen hegységek belterjes vagyona, még számos javítás által szaporítható; és pedig szükséges lenne mindenek előtt:

1. Országutakat nyitni, melyek a tengerreli, és a bellebb fekvő miveltebb tartományok között a közlekedést helyre állítanák.

2. A hegyek ormain 10—10 emberből álló őrségek lennének elhelyezendők, az egész heglánczolon, — mi a következő eredményeket vonná maga után:

a) Nem léteznének azon számtalan hozzáférhetlen zugok, melyek a rablóknak biztos menhelyül szolgálnak, és átkát képezik nemcsak ezen hegyeknek, de a szomszéd völgyeknek és síkságoknak is.

b) Az építőfa mely értéktelenül rothad el közlekedési eszközök hiányában, nem lenne többé az; és mihelyt ezen könnyen lehetne a tengerhez szállítható, az kimeríthetlen gazdasági forrását képezné nemcsak a vidéknek, de a környéknek is. A kereszt utakon szükséges lenne, két-két óra távolságra egymástól csendőröket tanyáztatni, a vidék biztosságának tekintetéből, és így a rablóknak nem lenne nyugtok, míg csak el nem pusztulnának.

Ezen javítások, melyeket kevés költséggel életbe lehetne léptetni, gyarapítanák a népességet, és új életet adnának a mezőgazdaságnak; szaporítani lehetne a juhnyájakat, sűrűbben veteményezni a gabonát, szénát, zabot és burgonyát, és tüzelő anyagot lehetne szolgáltatni azon piacokra, hol abban szükségét szenvednek.

Azt is észleltem, miszerint a kopár hegységek mindenü fémnemeket tartalmaznak, és miután völgyeik vizekben nem szenvednek hiányt, aknák is könnyen nyitathatnának, és nyereséggel lehetnének munkálhatók.

Egy más közönségesebb lélek, hasonló leki és testi gyötrelmek között, és minden perczen életveszélyben alig lett volna képes hasonló észlelésekre.

Tizedhó 12. Naplója következő, ügye iránt megtört hitét tanusító helyet tartalmaz.

6 óra reggel. Ma 2 órakar reggel elértük a silferai hegyeket San G iorgio közelében miután 10 óráig jártunk nyomorult utakon. Tegnap nem volt kenyerünk, és folytonosan kellett mennünk; kétségbe esem az iránt, hogy Romát elérhessük. Erőnk fogy, és a balsors mind jobban kezd üldözni. A legerősebb természetűek megtörték az iszonyu fáradalmak alatt. Eledelelünk kevés, s ez is rossz minőségű, és néha alig hogy vizünk van. Daczára mindennek, menni fogok előre, a meddig mehetek; de ha Isten határtalan bölcsességében úgy rendelné, hogy elveszszek, ezen jegyzeteket Capdeville-nek fogom átadni, azon utasítással, hogy küldje azokat Clary tábornoknak vagy Scillának. Ha Capdeville is elveszne, Londet őrnagynak fogja azokat kézbesíteni, hasonló utasítással. Mert igen óhajtom, hogy ezen iratok ő felségének kezéhez jussanak, hogy megtudja, miszerint megbánás nélkül halok meg a legitim ügy szolgálatában.

Tizedhó 19. Borjés Lagopesole vidékére érkezik, és azt hallja, hogy Crocco ezer emberrel közelében tanyáz.

A spanyol lelkesedés újra lángra kap. Ő ki tegnap már csak egy reményt táplált, Romát elérhetni, most egyszerre egy sikeres hadjáratról ábrándozik. Azt képzei, hogy megfékezheti ezen ezer embert, hogy sereggé gyarapíthatja számát, és megszerezheti magának azon dicsőséget, mely után annyira sovárogo.

Szerencsétlenségére Crocconak nem volt fogalma erőlkövésségről és fegyelemről, és a spanyol felsőbbségét elismerni nem volt szándéka.

Crocco még ez nap délben meglepetik egy olasz vadász csapat s a magyar lovasság és tüzérség által a bucitói hegyen, melynek támadására, miután a tüzérség néhány jól czélzott lövéssel csapatát megtizedelte, hátrálót veret, és a lovasság rohamát be nem várva, a halottak és sebesültek visszahagyásával az erdőségbe menekül.

Tizedhó. 22. Crocco megérkezik ma reggel fél kilenczkor. Megmutattam neki utasításaimat; de ő menekülni akar parancsnokságom alól, különféle álürügyek alatt. A legszebb az, hogy ő magát tábornokra játsza, és — úgy cselekszik mint egy buta barom.

Tizedhó 28. Langlois (egy másik bandafőnök), kinél attól tartok, hogy nagy cselszövő, azt mondja, hogy tegnap Crocco hozzá így szólott: „Ha megengedem csapatom szervezését, tehetetlenné vagyok téve, míg ha ezen erdőségekben maradok, mindenható vagyok. Katonáim (a rablók) kikiáltottak tábornoknak, és én kineveztem az ezredeseket, őrnagyokat és egyéb tiszteket, kik rangjaikkal nem élhetnének többé, ha én elveszteném az enyémet. Én nem voltam egyéb tizedesnél, mi annyit tesz, hogy katonai dolgokhoz semmit sem értek. Ennélfogva az napon, midőn katonailag kezdünk fellépni, én semmi sem vagyok.

Langlois azt mondja továbbá, miszerint Crocco azt állítja, hogy kezei között van irott kinevezése tábornokká ő felségétől, és egyéb ígéretek a jövődre. Azt is állítja, miszerint részéről neki azt felelte, hogy daczára mind ennek el kell valakit a vezényletben a legmagasabbnak ismerni. De Crocco és emberei már eddig is sok pénzt raboltak, mit megtartani és szaporítani akarnak. Ha azt fogják látni, hogy én is csatlakozom hozzájuk, minden egyéb kikötés nélkül, bele fognak egyezni, hogy ő felségének ügyét szolgálják; egyébként maguk kezére fognak ezentul is dolgozni, mint azt eddig tették.

Igy gondolkodott Crocco, ki ő felsége nevében rabolt. —

Mily szerencsétlenség, hogy nincs ötszáz emberem, hogy feltétlen engedelmisséget biztosíthatnék magamnak!

Tizedhó 31. Crocco egy levelet olvas fel nekem, egy másik banda vezérétől, ki ötszáz embert ad rendelkezésem alá. Ha ez nem változtatja meg szándokát, ma éjjel elérjük őt, és megalakítjuk az első zászlóalját. — De ez is hiú remény volt, mert ezen embereket soha nem láttuk.

Ily csalódásokon ment keresztül Borjés, ki azon reményben vállalkozott a neki szánt szerepre, hogy Nápolyban párt-harczosokra fog találni, és a nép tömegestül fog megjelenésére fegyvert ragadni. És ime rablók közzé jutott, kik között saját élete sem volt biztos. Elhatározá tehát magában, hogy odahagyja Nápolyt és spanyol tisztjeinek maradékával igyekezik Rómát elérni. Ezen visszavonulás közben, nagyobb nehézségekkel kelle küzdenie, mint minőkkel ő egykor, II. Ferencz trónra visszahelyezését járni vélte. Midőn a Terra di Lavoro-hoz közeledett, már Zárhó 4-ke volt, és így egy szörnyűbb ellenséggel kelle megküzdenie, mint a mindenütt nyomában levő katonaság és nemzetőrséggel, kényszerítve levén a főutakon járni, mert az Appenineknek hófedte rengetegein nem nyomulhatott keresztül. Utját daczára ezen nehézségeknek, meseszerű szerencsével folytatta, és mintegy a Gondviselés is hozzájárulni látszott, hogy ki meneküljék azon hinárból, melybe őt a visszaható párt megrögzött lelkiismeretlensége sodorta, és melynek áldozatául esett.

Avezzano városához közeledvén, mely csak pár mérföldre fekszik már a római határtól, ezen várost megkerülte; Scurgola helységén azonban keresztül vonult tíz órakor éjjel. A főőr előtt haladván el embereivel, az, „állj, ki vagy!“-gyal szólítá meg; „jó barát!“ volt a válasz és ő szabadon folytatá utját embereivel.

Borjés elfogatása és kivégzetése.

7-én este Tagliacozzon haladtak át, az utolsó olasz városon; pár óra alatt elérheték az ígéret földét, a római határt.

Borjés azt hitte, hogy már túl van minden veszélyen. Ezen biztossági érzetében, megállott egy majorságnál, hogy emberei-nek pár órai pihenést engedjen. Ha tudja, hogy az olasz hatóságok átvonulásáról e vidéken, és szándékáról a római határt elérni, mit utjának irányából gyaníthattak, értesítve vannak, úgy daczára minden kimerültségnek folytatja utját és megmenekül. Így azonban a hinárt el nem kerülhette, mert a vidék minden csapatja mozgásba volt hozva, hogy utját elmentsze. Egy vadászcsapat felfedezte menyhelyét 8-án hajnalban, és Borjés álmából a megadási felszólítással lett felverve.

Ő kétségbeesett védelemmel felelt. Egy órai tüzelés után ismét fel lett szólítva megadni magát, azon fenyegetéssel, hogy tagadó válasz esetében a házat reá gyújtják, mit miután Borjés vonakodott a felhívásnak eleget tenni, meg is tettek. Ennek következése feltétlen megadás volt,

Borjés kardját csak a vezénylő őrnagynak akará átadni, és azt ezen szavakkal tevő: „Ben fatto maggiore!“ Jól van őrnagy, ön ügyesen vitte dolgát.

A foglyokat Tagliacozzóba kísérték. Utközben Borjés így szól a mellette menő tiszthez.

„Romába voltam menendő, megmondani II. Ferencznek, hogy csak nyomorult dibdáb nép és gazemberek védik ügyét s hogy Crocco egy sehonnai bitang ember (un sacripante) és Langlois egy buta paraszt.“

Mindamellett azt állítá, hogy Olaszország ügye roszt ügy, s hogy II. Ferencz ügye az igazságos.

Később ismét meghiusult reményei által hagyta magát elragadtatni és így szólott:

„Köszönjétek Istennek, hogy ma reggel egy órával később, különben elértem volna a római határt, és új csapatokkal térendtettem vissza, szétrombolandó Victor Emmanuel királyságát.“

Tagliacozzóban a foglyok egy rövid kihallgatásnak voltak alávetve, és mint a kormánynak fegyveresen ellenszegült rablók, halálra lettek ítélve, mely ítélet rajtok azonnal végre is hajtatott.

Borjés küldetésének meghiúsulása, fényes bizonyosság mellett, hogy Délolaszország pártharcz kezdésére II. Ferenc mellett nem hajlandó, és hogy az egységes Olaszország műve ott szilárd alapokra van fektetve. Borjés élete árán győződött meg arról, hogy a csöcseléknép hajlandó ugyan a rablárságra, hogy vannak ott olyan papok, kik minden eszközt készek felhasználni, hogy a kormány ujitási terveinek akadályokat gördítsenek elébe, de arról is meggyőződött, hogy a mivelt osztályok csak Olaszország egysége mellett rajongnak, szóval, hogy ha találkoznak is egyes elégedetlenek, a nép tömege a jelen állapottal meg van elégedve, és büszkén vallja magát az új Olaszország fiának.

Borjés szerencsétlen vége után, idegen vakbuzgó kalandorokat, kik egyuttal nevök súlyát is a mérlegbe vetették volna, a legitim ügynek megszerezni nem volt többé lehetséges; ezen egy eset eléggé meggyőzte őket a Bourbon szolgálat veszélyes voltáról és ügyének menthetetlenségéről.

A rablárság
jelenlegi
állapota.

Az ezentul időnként fölmerülő bel és külföldi kalandorok, a Chiavoné-k, Tristany-k, Zimmermann-ok, Kalkreuth-ok, Cipriani la Gallá-k, Piloné-k, Croccó-k Langlois-ak és több mások, mind közönséges utonálló rabló-gyilkosok, és legtöbbsnyire börtönökből kiszabadult gályarabok. Ezen jó madarak vezetése alatt foly a rablárság jelenleg; elpusztulásuk után ismét mások fognak felmerülni, és ez így fog menni mind addig, míg Nápoly társadalmi viszonyainak átváltoztával, ezen baj magától el nem fog enyészni. Kétséget nem szenved azonban, miszerint ezen itt-ott felmerülő rablócapatok nem hatalmasodnának annyira el, ha azok szétveretésük után a római határon belül biztos menhelyet nem találnának, és kívülről támogatva azon

czéllal nem lennének, hogy a visszaható párt a világnak azt kiabálhassa, miszerint Délolaszhon elégedetlen, és mint e párt magát kifejezni szokta, fegyverrel kezében tiltakozik az idegen uralom ellen.

Ezen elég bőven kifejtett okoknál fogva, létezik tehát a A kormány eljárása. volt nápolyi királyságban a rablárság jelenleg is. Hogy azt a kormány nem igyekezik egy csapással tönkre tenni, és nem alkalmaz oly rendszabályokat mint Manhés, hogy a nép tömeget megfélemlítés által riassza vissza ezen mesterség üzésétől, annak oka részben ott rejlik, hogy ez idő szerinti, még nem egészen megszilárdult állapotában, és egyéb kötelezettségeinél fogva a nyugati hatalmak iránt, nem egészen ur még a maga házában, és így egyben-másban még kénytelen Páris és London emberszerető diplomatáinak jajveszékléseire halgatni, s mert, mint alkotmányos kormány egyáltalában nem nyulhat oly erélyes rendszabályokhoz, minőket egy dictatori hatalmu egyedurnak válságos pillanatokban alkalmazni szent kötelessége, hogy a rövidlátó tömeget mintegy erőszakkal terelje az egyedül célhoz vezető utra.

Másik oka pedig az, hogy miután ezen métely, már egyszer létezik, a kormány a felemésztett tőkének legalább kamatját vissza akarja nyerni, és a rablárság rendszeres elnyomása által fiatal seregének tevékenységre akar tört nyitni, hogy harczképessége a jövő nagy harcokra némileg ez által is gyarapodjék. És ha nem is hasonlítható össze ezen küzdés rablócsordák ellen, azon iskolával, melyet például a francia seregnek az afrikai küzdelmek nyujtanak; azon egy előnye mégis meg van, hogy a folytonos mozgás és közös fáradalmak és veszélyek elviselése, a sereg testületi-szellemét minden esetre nagyobb mérvben szilárdítja meg, mint az egyhangu helyőrségi szolgálat, — és hogy e küzdelemben ugyszólván az egész sereg keresztül megy a kis harcznak azon gyakorlati iskolá-

ján, mely a legénységre és az alantabb rangu tisztekre nézve a harcsművészet legfontosabb részét képezi.

A rablárságnak, mint mondók, rendszeres kiirtására, a volt nápolyi királyságot majdnem 100 ezer ember tartja megszállva. Sokan — s különösen a visszaható pártiak — számok után ítélve, a nélkül, hogy az okozatok okai után kutatnának, és ezen harc lényegét megértenék, annak óriási elterjedtségére akarnak következtetni, és ezen tén ynyel azt bizonyítani, hogy az összes nép elégedetlen, és a sereg, oly nagy számmal, ennek féken tartására van ott elhelyezve. Ily állításokkal azonban csak a tudatlanság vagy a rosز akarát lép fel; mert a felvilágosodott józan ész, rablók ellen folytatott üldöző harc lényegét könnyen felfoghatja. Államismeileg ki van mutatva, hogy a rablók száma az utóbbi években a 200-at sohanem haladta meg; feltünőnek fog tehát sokaknak tetszeni, hogy ezen jelentéktelen csoport megharczolására oly nagy erő alkalmaztatik. Pedig ezen erő még nem minden, mi azzal szemben áll. Ezen rendes haderőn kívül, még 200 ezer nemzetőr van fegyver alatt, és így a volt nápolyi királyságban 300 ezer ember van ugyszólván folytonos mozgásban. Belátható tehát, hogy itt nem harczról van szó, melybe a rablóknak bocsátkozniok egyátalában nem szándékuk, hanem az ország megszállásáról és megvédéséről azoknak fosztogatásai ellen, miután merényleteikkel a rablók csak ott lépnek fel, hol azt biztosságban tehetik, és a fegyveres erővel összeütközésbe nem jönnek. Merényleteik leginkább abból állanak, hogy leseikből utazókat rohannak meg és fosztogatnak ki, vagy tartóztatnak le kezesekül, míg az érettök követelt, az illető családját vagy rokonait legtöbbynire koldusbotra juttató váltságdíjat meg ne kapják;*) vagy, hogy kisebb és kevés fegyveres

---

*) A rablók egyik legmerészebb tette a következő volt: 1863 Évfő 30-án. Avitabile marquis-t, ki Torre del Greco környékén Nápoly

erővel megszállott helységeket rohannak meg, melyeket azután a legiszonyúbb kegyetlenségek végrehajtása mellett rabolnak ki, — zsákmányukkal ismét az erdők és hegységek rengeteibe vonulván vissza. Hogy a városok és loginkább a kisebb helységek megrohanásaik ellen meg legyenek védve, azoknak fegyveres erővel folytonosan meg kell tehát szállva lenniök. Ha ezen megszállás csak egyes vidékekre terjesztetnék ki, melyeken a rablócsordák épen dühöngnek, ennek következménye az lenne, hogy utóbbiak fészüküket azonnal más vidékekre tennék át, miről a csapatok csak akkor értesülnének, midőn az első helységnek kirablása már végrehajtatott. Innen jön, hogy pár száz ember miatt, kik könnyűséggel mozognak, nemcsak hegyes és erdős de nyílt vidékeken is, hogy pár száz ember miatt mondjuk — ugyszólván az egész országot megszállva kell tartani, és a csapatok munkája nem annyira harczból, mint folytonos ide-oda menetekből és egybevetett üldöző mozgalmakból áll, melyek végre is a rablók nyomába csak ritkán vezetnek, miután ezek a köznép által támogatva, és a csapatok mozdulatairól értesítve, azok csapásait ideje korán ki tudják kerülni. Összeütközésre és néha elszánt kétségbeesett védelemre a rablók részéről a dolog csak akkor kerül, ha azok valamely zugban megszoríttatnak, vagy ha részükről rohannak és lepnek meg leseikből gyengébb csapatokat. Ha egy csapat azonban tönkre is tétetik, felmerül egy másik, s ámbár a rablárságnak terjedelme már is sokkal csekélyebb mint az még csak évek előtt is volt, az egészen meg-

---

mellett vadászott, fogta el Pilone bandája, és tartóztatta őt a Vesuv hegyzugaiban mindadig vissza, míg az érette követelt váltságdíjat 20 ezer nápolyi ducatit. (1 ducati 5 húszas) rokonaitól ki nem erőszakolta.

Egy másik fogolynak, kinek családja a követelt váltságdíjnak csak egy részét küldé át, az egyik fülét vágták le a rablók, és küldték át az illetőknek azon megjegyzéssel, hogy a megsonkítást folytatni fogják, ha a kívánt összeget nekik azonnal át nem küldik.

szünni, mint azt eléggé kifejtettük, csak idővel fog, Délolaszthon társadalmi viszonyainak tökéletes átváltoztával. A fegyveres erő alkalmazása, a pillanati szükség kifolyása tehát csak a már létező rabló csordák üldözése, és a dib-dáb csöcselék megfélemlítése mellett, a közbiztonság helyreállítására szolgál.

Ez azon harcz lényege, melyen délolaszthonban, az 1860-ban megkezdett átalakulás óta, ugyszólván az egész olasz sereg keresztül ment, és mely annak megedzéséhez, és harczképességének kifejlesztéséhez némileg szinte hozzá járult.

Olaszország
hadereje.

Olaszország hadereje ez idő szerint már meghaladja a 400 ezer embert, mely szám jövendő harczok esetlegeire ráel-mélve, annál tekintélyesebbé válik, ha tudjuk, miszerint olaszország ezen erőt majdnem minden levonás nélkül állítja a harczterre ki. Háboru esetére, a harcz színhely közvetlen ter-jelmén belül eső erősségek helyőrségein kívül, a félsziget többi erősségeinek és egyéb fontosabb pontoknak megszállására, ezen létszámból csak igen csekély erő lesz levonandó, miután ily körülmények között, a fegyverforgatásba begyakorlott nemzetőrség, nem csak a helyőrségi szolgálatot fogná ellátni, de annak mozgósított része*) védelmileges magatartásában fon-tos hadászati pon tok megszállásánál, a harczszínhely közelé-ben is jó haszonnal fog alkalmaztathatni. Mi a sereg szerve-zetét és annak harczképességét illeti, az, ha nem is mondható oly tökéletesnek mint p. a francia sereg, már is a legszebb remé-nyekre jogosít, és annyit meg kell adni az olasz kormánynak, hogy ezen sereg megteremtésével, mesterművet csinált, és a módra nézve, melylyel azt létre hozta, s mely adott viszonyai között az egyedül célhozvezető volt, a szöveget a fejére találta. Az akadályok, melyekkel a dolgok gyors meneténél fogva, megküzdenie kellett, e téren lehetőleg még nagyobbak voltak,

A forradal-
mi szellem
megfőke-
zése.

*) A mozgó nemzetőrség 1862-1867 embereire megv. 20 zászló-
aljba beosztva.

mint az államszervezett egyéb ágaiban. Itt nem csak arról volt szó, mily módon lehessen a nagy tömegek rokonszenvét az egység eszméjének állandóan megnyerni, hogy miként lehessen a megcsonkított helyi érdekek sajtó sebeit, a közös intézmények üdítő irjával behegeszteni, — itt az volt a feladat, miként lehet a forradalom szilaj, és megfőkezetlen erejét, a hazafiség szent tüzétől lángoló határtalan önfeláldozási készséget, de egyttal a forrongó pártok tulcsapongásra hajlandó elemeit is, a fegyelem kérlelhetetlen nyügében, a közjólét előmozdítására, valójában használhatóvá tenni, — és így a forradalmi szellemet, nem elnyomva, de összeolvasztva a katonai szellemmel, képezni egy, az idők kivánalmainak megfelelő harcoképes nemzeti sereget. A feladat nagy volt, mert Olaszországban, nem csak a meglevő részeket kelle szervez egésszé alakítani, de ezeket sok helyütt, ugyszólván még elő is kelle állítani. Olaszország ujkori hadidicsősége az 59-iki hadjárat előtt, mint tudjuk nem nagy volt, minek leginkább azon „ferde helyzet“ volt az oka, melyben a nemzet századok óta vesztegelt, a nélkül, hogy belterjes erejét kifejthette volna. Ez az oka, hogy az olasz nép minden kiváló tulajdonságai és tehetségei mellett, harciassá csak a legujabb időben kezd válni. De hogy az anyag létezik, és csak a művész kezére vár, mely használhatóvá tegye, annak bizonyosságát már is látjuk, és tökéletesen egyet értünk Pepe tábornokkal, ki emlékirataiban azt mondja, miszerint a délolaszországiak értelmessége és szenvedélyessége, nagy segély lesz egykoron Olaszországra nézve, mire az keresztül menendett majd a polgári és katonai erények javító (riparatrice) iskoláján. Az első nehézség mely felmerült, mindjárt az ujonczozás volt, miután az, a félsziget többi részében, mint a volt pápai tartományokban és Siciliában, ismeretlen egy intézmény volt, és a köznép a katonáskodástól idegenkedett, — mely intézményt ennél fogva itt eleinte majdnem erőszakkal kelle életbe léptetni. Nem csekély nehézségekkel járt az ujonczo-

zás keresztülvitele a többi tartományokban is, mint a Lombardiában, Toskánában és Nápolyban, hol egymástól különböző ujonczozási rendszabályok levén eddig életben, ezeket az új, közös, előbb piemonti törvények által azonnal helyettesíteni nem lehetett, és így az első évi hadjuttalékot különböző rendszabályok szerint kelle kiemelni.

A tájajok
örse ol-
vasztára.

A további feladat az volt, miszerint a különböző tájajok mielőbb egy szerves egésszé olvadjanak össze, és azon idegenkedés, mely a különböző tartományok népei között, daczára a mindnyájak által felkarolt közös eszmének, egymás irányában eleinte létezett, mielőbb megszűnjék, s hogy a külön érdekek, a tájnyelvek és tájszokások mielőbb feledékenységre menjenek. Kellott, hogy a nápolyi, siciliai, romagnai, toscánai, lombardi, piemonti, parmai, modenai elszokjék mielőbb nápolyi siciliai, romagnai sat. lenni, és csak is olasznak valja magát; és életkérdés volt, hogy ezen összeolvadás a seregben különösen mielőbb keresztül menjen, hogy az váljék legelőször is egyetemleges testévé a nagy közös hazának, és mintegy iskolájává az egységesítés művének. Ebben kellett és volt alkalom nyújtva leginkább a különféle tájfajoknak, hogy elsajátíthassák mielőbb a közös, a tiszta olasz nyelvet, és megszűnjenek tájnyelveket beszélni, melyen egymást úgy is alig hogy megérthették. Ezért lett a különféle tartománybeliek összekeverése a seregben elvül kitzúve, és van ezen elv következetesen keresztül vive, úgy hogy a tájajok nem egyedül nagyobb tömegekben, de a legkisebb osztályokban, még a századokban is keverve vannak egymással.

A sereg ér-
zülete.

Mint Franciaországban, úgy a hadsereg Olaszországban is átérzi fontosságát, és érzi azon feladatot mely reája nehezen. Mint a francia katona, ki tudja, hogy nemzetének minden polgárosultsága mellett, tulajdonképen még is csak ő szereze meg, és biztosítja annak azon tekintélyes állást, melyet az mai nap elfoglal, úgy az olasz katona, de vele együtt az

egész nemzet is átérzi, hogy hazájának valódi, gyakorlatias támoszlopát és reményeit ez idő szerint a sereg képezi, s hogy Olaszország, mint bármely más állam, minden nagyszerű intézményeinek daczára, nagyon bizonytalan jövőnek nézne elébe, ha az más hatalmasságokkal szemben, már is nem foglalna el oly tiszteletet parancsoló katonai-állást. A sereg mint mondók átérzi ezen feladatát, és folytonos izgatottságban tartott lelkesedésében, óhajtva várja azon pillanatot, midőn hazája jövőjét véglegesen meg fogja állapítani. Az olasz sereg át van hatva azon öntudattól, miszerint feladata nem az, hogy megfélemlítő vak eszköz legyen a kormány kezében a nép nagytömegének fékentartására, míg az az alkotmányos utról el nem tér, mert hogy ily esetekben a polgárharcz iszonyaitól sem retten vissza, annak bizonyosságát adta már Aspromontenál, és a mult évi kilenczedhavi eseményeknél, — de inkább az, hogy az alkotmányos élet kifejllesztését minél hathatósabban maga is elő mozdítsa. Az alkotmányos érzület a sereget Olaszországban, csakugy átlengi, mint a nemzet többi rétegeit, mert belátják mindannyian, hogy a maguk elé tűzött czélt, Olaszország egyesítését, csak ezen az uton lehet elérni. Jele nleg tehát őszintén, vagy az idő kívánalmainak engedve, meggyőződése ellen, mindenki csatlakozik a fennálló alkotmányos rendhez. De a köztársasági szellem, mely némely tartományokban, mint különösen a volt pápai birtokokban a nép között mély gyökeret vert, nincs azért egészen elnyomva, és azt mondhatnak, hogy az a nemzet nagy része között inkább terjed, mint fogyatkozik. Őszintén királyiak eddig csak a piemontiak voltak, mert a Savoya ház dicsőségét, és részét Olaszország felszabadításában azonosíták saját maguk dicsőségükkel. De le kellvén mondaniok az eddigi vezérszerepről, az elégedetlenség jelei már is mutatkoztak, és ugy látszik, hogy piemont, anyagi veszteségeiért, nem érzi magát eléggé kárpótolva a nemzetnek azon, a hongyülés által kimondott nyilatkozatba foglalt

hálája által „miszerint Piemont a haza körül magának érdemeket szerzett.“ Piemont, daczára azon nagy szolgálatoknak melyeket hazája ügyének tett, nem látszik annyira emelkedett lelkűnek lenni a hazafiságban, hogy belátná, miszerint azzal a mit tett, csak kötelességét róta le, miután szerencsésebb körülményeinél fogva mintegy hivatásává vált a nemzet közös ügyét kezdeményezni, és hogy ez által nem szerzett olyatén külön érdemeket, melyekért felsőbbségét az összes nemzet örök időközön át volna kénytelen elviselni. Az egyesülés előnyeiből Piemont népének, az oroszlányrész ugyis is kijutott már különösen a seregben, hol az nem csak tulnyomólag van a tiszt karban képviselve, de hol a magasabb rangok majdnem kivétel nélkül általa vannak betöltve. — Addig tehát, míg az egység nagy műve nincs egészen bevégezve, és talán egyidőre az első elragadtatásban, mintegy halálból, a „Re galantuomo“-nak, a levante királynak, a haza körül szerzett valóban nagyszerű érdemeiért egy időre még azután is, az olasz nép alkotmányos érzelmeit nem fogja megtagadni, ez meggyőződésünk, de hogy idővel, a democrata eszmék elterjedésével, a köztársaság eszméje, nem fognak-e Olaszthonban felülkerekedni, arra nézve, mai nap csak annyit lehet felhozni, hogy ezen eszmének nemcsak a népben, de a hadseregben is nem egy párt-híve van, hogy tehát csak a gyújtó szikrára van szükség, mely a szunyadozó parázst lángra lobbantsa.

Piemont
haditűz-
ményei és
űnző mes-
terkedései.

Ez idő szerint azonban, a sereg alkotmányos érzelmű, és tökéletes szervezetén kívül, melylyel a kormány mint mondók, mesterművet hajtott végre, főerejét azon hazafias szellem képezi, mely azt átlengi. Az új olasz sereg szervezetének alapjául a szárd sereg szervezete vétetett, nem csak azért, mert az akkoriban, a többi olasz államok hadszervezetei között a legjobb volt, hanem azért is, miután azt az események fejlődése maga kényszeríté reá a szervezendő új seregbe, mint azon állam hadszervezetét, melynek serege egyedül nem szenvedett erkölcsi

megrázkódtatást, és mely multjánál és emlékeinél fogva egyedül képezhető az új sereg életrevaló keretjét, — másrészt pedig, miután a kezdeményezés, és azon lendület által, melyet a közös ügynek adott, a vezérszerepet már úgy is magához ragadta. A toskánai sereg, mely az 59-iki hadjárat megkezdésekor, fejedelmétől azt kívánta, hogy csatlakozzék a franciaszárd sereghez, miután az ezt tenni családi kötelekeinél fogva vonakodott, és személyét illetőleg osztrák területre visszavonult, a toskánai sereg, egy utolsó lovagias szolgálat után, mely abból állott, hogy a tisztikar a nagyherceget díszőrség gyanánt az ország határáig kísérte, és ott neki egy utolsó „Istenhozzádot“ mondott, csatlakozott a szövetséges hadhoz, és ezzel Piemont-hoz. A toskánai sereg együtt maradt ugyan tehát, és szervezete is jó volt, miután az egészen az osztrák sereg mintájára volt szervezve, de aránylag csekély számu volt arra nézve, hogy az új sereg szervezetére befolyással bírasson, és így abba egyszerűen beleolvadt. Így történt a parmai és később, az 1860-iki hadjárat után szervezett emiliai, valamint a modenai sereggel is, melyet hercege osztrák területre vezetett, és mely csak 1863-ban feloszlata után tért vissza Olasz-honba. Másként állottak volna a dolgok a nápolyi sereggel, mely számra majd oly erős volt, mint az összes többi Olaszország seregei együttvéve, ha az együtt marad, és mint sereg csatlakozik a már megalakult újszak-olaszországi sereghez. De ez mint tudjuk feloszlott tökéletesen, és így ennél, nem az azzal való összeolvadásról volt szó, hanem szinte feloszlott elemeinek beleolvasztásáról a már létező seregbe. Piemont természetesen ura volt tehát a helyzetnek, s mint serege a keretet képezte az új olasz seregre nézve, úgy hadszervezete is szükségképen lőn az új hadszervezetnek alapjává. Eddig a jog a főlényt gyakorolni, mintegy magától esett oda Piemontnak, — ez ellen eddig kifogása senkinek nem is volt, és különösen a tisztikar őszinte meggyőződésből karolta fel az új rendszert, mert belátta,

hogy az a többi seregek rendszerénél összehasonlíthatlanul jobb volt. De éppen ezért kellett volna Piemontnak a többi seregek iránt méltányosabban eljárni, és nem oly feltűnően törekedni oda, miszerint saját elemének, a piemonti elemnek, a seregben oly nagy tulsúlyt nyerjen, mint az jelenleg van, hogy a magasabb rangoknak, őrnagytól fölfelé, négy-ötöd része piemontiak által van betöltve, és az új olasz sereg tábornokai is majdnem kivétel nélkül piemontiak. Ezen méltánytalanság legérezhetőbben Nápolyt sujtotta, melynek tisztikara, különösen a magasabb ranguak, az új szervezetenél majdnem egészen számitáson kívül maradt, s melynek ha egy része át is vétetett az új seregbe, az csak hosszabb ideig tartó időzés után történt, midőn a hasonrangu volt piemonti tiszték, a nagymérvű seregszaporitással járó előléptetés előnyeit már kimerítették. Nagyobb része e tisztikarnak pedig azon üügy alatt, hogy az egység ügyét nem karolja fel egész őszinteséggel, a seregbe épenséggel nem vétetett át; pedig ha voltak is elégedetlenek a volt Bourbon tiszték között, ilyenekké azok leginkább, és majdnem egyedül csak az által lettek, hogy kenyér-vesztettekkelőnek és pályájokról le lettek szorítva; ha tehát az új olasz seregben előbbi állásukat ismét vissza nyerik, azonnal le is mondták volna minden „visszaható ábrándról,” különösen mire belátandották, hogy ábrándaiknak ideje úgyis lejárt minden időkre.

Garibaldi, a délolaszthoni hadjárat alatt, hasonló okokból ugyanazon hibába esett, és valószínűleg, azért, hogy saját tisztikarát meg ne rövidítse, a nápolyi sereg tisztikarát seregébe szinte nem vette át; pedig a később kifejlődött elégedetlenségnek éppen ő vehette volna elejét az által, ha a nápolyi sereg egyes részeit a mint azok előtte a fegyvert letették, maga körül gyűjti, a helyett, hogy azokat a tett mezejéről leszorítja. Azon állítás, miszerint a nápolyi csapatok seregébe olvasztva, annak erkölcsi erejét megtörték volna, alig lesz igazolható, miután ezek, seregét egyrészt fegyelmezettébbé tették volna,

harcolni pedig csakugy harczoltak volna vezérlete alatt, mint a hogy működését az egész nép rokonszenve kísérte. — Ezen önző eljárás némi homályt vet tehát Piemont többi érdemeire, Piemonteira mondjuk itt, mert arra mi közvetlen a háboru után jött időközben történt, arra az új olasz kormány és a közös hongyülés csak kevés befolyást gyakorolt, — ez még Piemontnak, az események gyors rohama alatt kifejtett önző mesterkedéseinek volt elháríthatlan következménye.

A dolgok megállapodása után azonban, midőn az ügyeknek a közös hongyülés kezdé irányt adni, az ilyenmü, az egyes részeknek kedvező intézmények természetesen végüket érték. A seregre nézve, annak nagy mérvbeni szaporításánál fogva életkérdés volt, a legrövidebb idő alatt egy oly tisztikart teremteni, mely annak előállani minden tekintetben képes legyen; és ha el is követtettek ujra méltatlankodások egyesek irányában, az elv által, melyből a tisztikar képezésénél kiindultak, a sereg harczképességét csak előmozdíták. Saját és mások tapasztalatain okulva belátták, miszerint egy egyoldalulag kimivelt tisztikar állásának minden tekintetben megfelelni nem képes. Hogy a minden társadalmi miveltség nélkül a seregbe lépett, és közharczosokból évek során át tisztségre vergődött egyének, ha szaklagos miveltséggel birnak is, mint ilyenek „ferde helyzetbe“ jutnak, és szerepükből többnyire kiesnek, hogy ennél fogva elkerülhetlen kellék egy tisztikarban, miszerint az katonai képzettségen kívül, társadalmi állásának is meg birjon felelni. Ennek legnagyobb bizonyosága maga a nagyobbbrészt pórias legénység, mely mint az egész sereg lángelméjü vezérére, büszkébben tekint az állásának színvonalán levő általános miveltségü tisztre, mint a maga kebeléből kiemelkedett egyoldalulag képezett tisztekre. Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy az érdemei által felemelkedő pór előtt ezen állás épenséggel el legyen zárva, mert ha valaki, ugy mi meg vagyunk arról győződve, hogy csak azon sereg szervezete

A. Olasz
Tisztikar.

valóban tökéletes, melyben mint I. Napoleon mondá, minden közkatona azon tudatban él, hogy a tábornagyi botot borjújában hordja, de azt, hogy tisztségekre egyáltalában csak oly egyének emeltessenek, kik a rangjuk és kitűnő társadalmi állásukkal járó kivánalmaknak tökéletesen meg bírnak felelni. Azért ép oly egyoldalú eljárásnak tartjuk, holmi szigorú elméleti és gyakorlati katonai kiképzetetésen keresztül ment, 18 éves urficskáknak tisztekké való kinevezését: mert 28 évvel lehet ugyan valaki tökéletes tábornok, de 17 évvel nem lehet senki tökéletes hadnagy, miután épen éveinél fogva, nem gyakorolhatja alattvalóira azon erkölcsi hatást, mely leginkább ébreszti a fölebbvaló iránti bizalmat. Ilyen nézetekből indult ki az olasz kormány is, midőn a seregnek oly nagy mérvbeni szaporításánál a tiszti állásokat nem a póriasi altiszteknek tömeges előléptetése által töltötte be, hanem azokat a hadtanodákkal kikerült csekély számú tiszteken kívül, a polgári osztályból, műtani tanfolyamokon keresztül lment és csak rövid, de velős katonai oktatást nyert egyének által szaporította, kik azután a seregben azonnal mint tisztek alkalmaztattak, és a kezdetbeni, mindjárt 1860 utáni gyors előlépés mellett, pár év alatt századosi rangra is emelkedtek. Innen van, hogy különösen a tüzérségben számtalanok vannak, kik a közép-olaszországi hadjárat idejében léptek a seregbe, alig egy évi szolgálat után tisztekké lettek, és már 1863 végével századosokká léptették elő, míg a magasabb minveltség nélküli altisztek tiszti rangra csak ritkán emeltetnek, és a már előléptetett alantás tisztek századosokká csak a legkivételesebb esetekben lesznek. Ezen tisztek az igaz, elkedvetlenednek azután, és látván, hogy magasabb rangokba emelkedésre nincs kilátásuk, csakis a nyugalmaztatásukra képesítő időt, a 25-ik szolgálati évet várják be és azután kilépnek a seregből. Ez, megvaljuk, nem egy irányában méltatlan eljárás, mert sok ilyen főhadnagyból még meglehetősen százados válnék, és

talán még középszerű őrnagy is, de épen mert állásának, már egyedül katonai szempontból véve is a dolgot, nem tökéletesen felel meg, jobb őt „ferde helyzetéből“, melybe mindinkább bele bonyolodnék minél előbb kimenteni. Magasabb rangokra az olasz seregben egy általában csak hadtanodákból kikerült egyének, és oly altisztek emelkedhetnek, kik később szigorú vizsgákat állanak ki; azok, kik a szigorlat kivánalmainak megfelelni nem képesek, pályájukat mint alantasz tisztek zárják be. Ezen intézkedés mint mondók, lehet tehát egyesekre nézve méltánytalan, de a közügyre, a sereg harczképességére csak jó hatással van. Különben az olasz seregben szintűgy meg van határozva az idő, melyet az egyes rangokban mindenkinek töltenie kell, mint a francia seregben. Így senki nem lehet hadnagygyá, mielőtt 18-ik évét be nem töltötte, vagy két évig mint altiszt nem szolgált. Hadnagynak és főhadnagynak két évig kell lennie; századosnak négyig, őrnagynak háromig, és így tovább senki nem emelkedhetik magasabb rangba, mielőtt a közvetlen alantabb rangban legalább három évet nem szolgált. Ertérések ezen szabályoktól csak háboru idején és oly kivételes esetekben történnek, minő a seregnek első rohamos felállítása volt. Ezen rendszer mellett utja van állva az olyféle atyafiságos pártfogolásoknak is, hogy egyesek, egyik fegyvernemtől a másikba való áttétel által, igen rövid idő alatt és minden érdem nélkül emelkednek magasabb rangokba.

A tisztikar, különösen a tüzérség és a műfegyvernemeknél, a sereg minden fiatal voltának daczára már most is jónak mondható, és oly elemekből van összeállítva, mely mindinkábbi tökélesbülése iránt a legszebb reményekre jogosít. A vezérek Európa katonai tekintélyei között méltó helyet foglalnak el. Az alantabb fokú tábornokok között azonban ugyan azon hiányok találhatók fel, melyek ez ideig majdnem minden seregben uralkodók voltak. Az általános katonai miveltség

hiánya ezeknél igen érezhető, és arra, hogy a tábornoki kar, ne csak saját fegyverneméhez értsen, melyben előbb szolgált, de a tűzéréség és műfegyvernemek hatásköréről is kellő fogalommal birjon, még mindig nincs elég súly fektetve. Pedig ezen egyoldalú miveltsége a vezéreknek, minék az egyes fegyvernemeknek elhanyagolása és nem kellő alkalmazása a következménye, nem egyszer volt már oka annak, hogy megnyerhető ütközetek vesztek el. Mint az alantabb tisztí rangokra, úgy tábornokokká különösen s még inkább, csak valódi képeségű egyének lennének tehát előléptetendők, az az megpróbált vezérkari tiszték, és csak oly más fegyvernembeli törzs tiszték, kik ezen állás kívánalmainak tökéletesen megfelelnek.

Testületi
szellem.

A milyen szilárd alapokon nyugszik az olasz seregekben a hazafias érzület, olyan gyenge lábon áll a tisztikarban az ugynevezett testületi szellem. Oly lovagias bajtárságról minő p. o. az osztrák seregben dívik, az olasz seregben szó sincs, és a milyen tökéletesen kifejlődött a nemzetben az egyenlőség eszméje, oly mereven állanak fenn az osztályok közötti válaszfalak a seregben. Az olasz tisztikarban három főosztályt különböztetünk meg. Azon tisztéket, kik altisztékből léptek elő; azon miveltebb ifjakat, kik a hadtanodákból kerülnek ki; és végre a főrendi családokból származó tisztéket. A két első osztálybeliek, bár ezek is csak kivételesen, még közelednek egymáshoz, az utóbbi osztály azonban a többiektől magát egészen elkülönözi. Ezen elkülönzési vágy legszembetűnőbben a tűzéréségnél mutatkozik. Ezen fegyvernem olaszthonban a díszcsapatot képezi, és a főrendüek, s különösen a piemonti, bár igen középszerű vagy onú főrend ebben van legszámosabban képviselve.

Az, hogy ezen hasonmiveltségű és rokonérmü egyének között bensőbb barátság fejlődik ki, mig mások csak bajtársi viszonyban állanak egymáshoz, az meg van minden seregben. De az, hogy születési előjogait valaki még hason-

rangu bajtársaival is éreztetni kívánja, ezzel csak az olasz seregben találkozunk. Még jobban ezen pöffeszkedés csak a porosz seregben van a Junkerschaft intézményében kifejtve, hol a névfüggelék még a rangezim elejébe is tétetik, és x gróf ezredes, százados vagy hadnagy, csupán gróf sat. urnak czimeztetik, s hol a vagyonosabbak mint egy fölülről szentesített fölényt gyakorolnak többi tiszttársaikon. Az olasz hadseregben a hasonranguak nem tegezik egymást, mint ez az osztrák seregben történik már bevett szokásból, és a megszólításba sincs egyenlőség behozva, mint a francia seregben, hol a nyelv szelleménél fogva egymást Vous-val illetik; az olasz tiszttek egymást Ella-val és Lei-vel szólítják, mi a magyar Ön és a német Sie-nek felel meg, csak hogy azután azok kik egymás irányában melegedni kezdenek, a Voi-it kezdik használni, és végre azok, kik között bensőbb barátság fejlődik ki egymást tegezik, mi leginkább az előbb jelzett osztályok körén belül fordul elő. A coteriák már ezen körülménynél fogva is élesebben vannak körvonalozva mint egyebütt, mihöz még azon a bajtársi szellemet rontó körülmény is járul, hogy az előkelőbb származásuak, s különösen a piemonti conti-k és cavalieri-k többi tiszttársaikra társadalmi állásuknál fogva fölényt akarnak gyakorolni, és velük közelebbi, de ekkor is csak feszes érintkezésbe egyedül a szolgálatban jönnek. Hogy ily viszonyok között a bajtársi szellem nem fejlődhetik ki nagy mértékben, az természetes. Mindazonáltal már ezen irányban is történt haladás, és a tisztikar nagyobb része ezen állapot tarthatatlanságát maga belátja, csak hogy, nem elég emelkedett arra, hogy előítéletem magát egyszerre túl tegye. A bajtársiasság hiányát kipótolja azonban némileg azon szigoru fegyelem, mely a seregben kezeltetik, s fegyverben és az ellennel szemben, a tisztikar, úgy mint az egész sereg, csak egy akarattal bir.

Az általános miveltségre az altisztteknél is nagy tekintettel vannak, és a szolgálati időn kívül, az esti órákban ezek

számára, a szigorúan vett haditudományokon kívül, különösen a tüzérségnél külön előadások is tartatnak, a számítástanból, földleírásból, történelemből, földszíntanból sat. és altisztekké olyanok, kik ezen tanfolyamon keresztül nem mentek, és elméleti ismeretekkel nem igen birnak, csak kivételes esetekben léptettetnek elő. Tisztekké, altisztek pedig mint mondók csak kivételesen lesznek; azok, kik lejárt idejökön felül, még tovább akarnak szolgálni, helyettesekül fogadtatnak, miáltal azután magasabb rapidjban részesülnek. Ezekre nézve azon helyes törvényt, mely a francia seregben már életbe van léptetve, hogy t. i. addig, míg kötelezettségi idejököt, az uj 5 évet le nem szolgálták, tisztekké nem léptethetnek elő, az olasz seregben is szándékoznak életbe léptetni, — miáltal olyféle visszaéléseknek van eleje véve, hogy egyesek, kik kedvezésben részesítettnek, mielőbb tisztekké kineveztetnénok, helyettesekül fogadtatnak, hogy az ezeket illető pénzösszeg kezükre jászassék; a helyettesi díj ezért csak is oly, példás magaviseletű és használható altisztekeknek lenne osztályrészüül juttatandó, kik tiszti állásokra való előléptetésre igényeket nem tarthatnak. Franciaországban a közharcos, ki magát a harcban kitünteti, szinte részesülhet a becsületrend vagy az érem elnyerésével 600 franc nyugdíjban; és azt bizonyítani alig kell, hogy a katona nagyobb elszántsággal fog a tűzbe menni, ha arról bizonyos, hogy megbénulásának esetére, elegendő segélyben részesül, mint ha hogy azon kilátása van, hogy ezen állapotjában koldulásnak lesz kitéve.

Fegyelem.

A fegyelem a seregben igen szigorú, valamint a szolgálat is a legnagyobb pontossággal és szigorral kezeltetik. A testi büntetések el vannak törülve, ne annál érezhetőbben sujtatik a katona az előírt egyéb büntetés nemekkel. A legkisebb kihágások 10—20—30 napi magán börtönnel büntettetnek koplálás mellett, és meggyőződünk arról miszerint ezen büntetésnek nem csak erőileg sújtják a vétkest érzékenyebben, de

erkölcsileg is jobban hatnak rá, mint az érzéktompító testi büntetések. A fegyelem szigora még oly jelentéktelen dolgokra is kiterjed, hogy például jelentéseknél föllebbvalója előtt minden alattvaló folytonosan tisztelgő állásban tartozik maradni, kezét fövegénél tartva, és azt csak a föllebbvaló engedelmével ereszt-heti le, — míg más seregekben az alattvaló föllebbvalóját csak üdvözli, és kezét azonnal magától leereszti. Az olasz katona azonban csak ilyen szigorú fegyelem alatt válhatik valóban használhatóvá, miután heves természete, furfangossága és értelmességénél fogva féktelenségre már a természettől nagyobb hajlammal bír. De éppen értelmességénél fogva belátja maga annak szükségességét, és átérzi azt, hogy a sereg harczképességének a szigorú fegyelem egyik főtényezője.

Ennek köszönhető leginkább hogy ezen új hadsereg, egy aránylag oly kis zöm körül, mint minő a piemonti sereg volt, oly rövid idő alatt, szerveztetett oly tekintélyessé, hogy azt Európa nagy hatalmasságai számításaikban kicsinylőleg már nem fitymálhatják többé.

A sereg ruházata czélszerűnek mondható, bár annak gyakorlatiassága sok részben a túlzásig vitetik, — így azon eljárás is, hogy a gyalogság egyedül köpenyeggel van ellátva, és télen nyáron egy és ugyanazon öltönybe jár. Ennek azonkívül, hogy az olaszországi nagy hőséget a katonára nézve még elviselhetlenebbé teszi, azon rossz oldala is van, hogy azon bizonyos csint, a magáratartást, melyet a csinos öltözet által a katonában némileg táplálni kell, benne egészen elfojtja.

A többi fegyvernemek ruházata, különösen a vadászoké igen czélszerűnek és gyakorlatiasnak mondható, mint egyáltalában az egész felszerelésnél a gyakorlatiasság és folytonos harczkészültség tartatik mindenek előtt szem előtt. Azt, hogy a katona tábori-szerekkel, sátorral és sátorfákkal, tábori főzőedényvel, egy kis gyapotpokróczczal, mely utóbbi táborzásnál oly czélszerűnek bizonyult be, békeidőben is el van

látva, és azt még a napigyakorlatoknál is magával hordja, mint ez az olasz seregben történik, ezt, igen helyesnek találjuk, miután ez által a katona a tábori élet gyakorlati fogásaival már békeidejében megbarátkozik; míg más seregekben, hol a tábori szerek csak épen a háboru kitörése előtt szolgáltatnak ki, ezeknek használásában a legnagyobb ferdeségek szoktak előfordulni.

Gyakorló-
táborok és
harczgya-
korlatok.

Azért pótolhatatlan haszonnal jár a seregre nézve az évenkénti gyakorló-táboroknak megtartása, mint az Francia- és Olaszországban történik, hol a katona hónapokon át szoktattatik a tábori élethez, és ezáltal nem csak testét edzi nagyobb fáradalmak elviselésére, de egyuttal nagyobb hadgyakorlatokban is részt vesz, melyekben a közharczos úgy mint a tábornok, a gyakorlatban, — a földszin alakzatához alkalmazkodik, mint az a valódi harcban előfordul, — tanulja meg alkalmazni azt, minek csak módszeres részével ismerkedett meg a tükörsima gyakorlótér szűk területén.

Ezen táborokban nagyobb tömegek felállítása, mozgása, gyors fejlődése, és a különféle alakulások gyakoroltatnak különösen, hogy ez által az osztály és dandár tábornokok tanuljanak a fővezér intézkedéseihöz gyorsan alkalmazkodni, és gyakorlat és szokás által barátkozzanak meg a nagyobb csapatok vezetésével járó műtani nehézségekkel. Ezért a mozgalmak egész menetét előíró és részletező intézkedések czélhoz nem vezetnek, és a fővezérnek ha ezen gyakorlatokat valóban hasznot hajtóakká és gyakorlatiasokká akarja tenni, eszméit csak a mozgalmi téren kell közvetlen alattvalóival közölni, mint az a valóságban történik, és ő nekik engedni át a további intézkedéseknek megtételét.

Ezért észszerű vezetés mellett, az egymás ellen fel állított csapatokkal való harcászati gyakorlatok is igen tanúságossá válhatnak a magasabb rangu tisztekre nézve, ha a főszűly a pillanati szükséghez alkalmazott gyors intézkedésekre fektet-

tetik. De hogy ezen gyakorlatok a valósághoz némileg hasonló látszatot nyerjenek, kell hogy ezen mozgalmak nem annyira harcászatiilag (tacticailag), mint hadászatiilag (strategicailag) kezeltessenek. Nem dönthetvén itt a nyers erő, mint a harctéren, az indokokra kell visszamenni, melyek ezen erő győzelmének fő tényezőjéül szolgálnak. A harcban, körülbelől hason harczképességü seregek között, azt lehet mondani, miszerint egy ember egy embert ér, s hogy a győzelem azon részre fog hajlani, ki a döntő ponton túlerővel tud fellépni. Azért ezen jelzett ellenneli harcgyakorlatoknál is akként lenne a valószínűség képe helyreállítandó, hogy kiterjedtebb vonaloknál, s midőn a mozgalmak már bonyolodni kezdenek, azon csapatok, melyekkel az ellen túlerőt hoz szembe, azonnal visszavonulnak. Látván ezen hátrálást, a közvetlen magasabban álló parancsnok feladata már most akkép intézkedni, hogy visszavonuló csapatainak segílyt nyujtván, ezeket az erők egyensúlyozása által megállítsa, és ha lehet túlsúly által, az ellent bírja hátrálásra. Ily módon mozgatozván a két sereg, a vonalak hullámzásai által egy időpont fog végre beállni, melyben a tér minőségése és a csapatok viszonylagos állása szerint itélve meg a helyzetet, a győzelem valószínűsége egyik részre hajlani fog kezdeni. Ez időpontot felfogni az ellenes hadtestparancsnokok és a jelenlevő főparancsnok feladata azután, ki utóbbi az állharc menetét megállítván, míg a csapatok helyeiken pihennek, alvezéreinek a harc eddigi menetéből és az elért viszonylagos állásokból eredő természetes és valószínű következményeket előadja.

A mozdulatok végrehajtásánál, különösen oda kell törekedni, hogy nyugodtság, tappintatos eljárás és hideg vér uralkodjék mindenütt, miután ez az első és fő feltétele a jó vezetésnek.

A nyilvános helyreigazítás és megrovás a csapatok előtt, egészen mellőztessék, miután ez a katonának bizalmát föllebbvalója iránt csökkenti, ott pedig hol a megrovás nem alapos,

kicsinylést szül az iránt, ki azt tette. Az egyes tábornokok harczias tulajdonai már ezen hadgyakorlatoknál is mérlegre vetetnek tehát, és ki itt is gyakran tévedésekbe esik és csapatait nem tudja czélszerűleg vezetni, az a valóságos harczzűr tömkelegében eligazodni még kevésbé fog. Személyes vakmerőség elkerülhetetlen kellék ugyan a fővezérben, de elméleti ismeretek és higgadt észjárás nélkül nem elégséges arra, hogy a sereget haszontalan véráldozat nélkül győzelemre vezethesse. Az arcolei hidnak Bonaparte az igaz rendkívüli vakmerősége által lett urává, de ezen helyi győzelem eredmény nélkül maradt volna, ha azt nem előzik meg a higgadt ész mélyen átgondolt számításain alapult mozgalmak. Azért kell a békeidőt a sereg minden iránybani kimivelésére és megpróbálására fordítani, és a seregnck oly szervezetet adni, hogy az minden pillanatban harczképes legyen, mintha a béke csak a kivétel, és a háboru lenne a tulajdonképeni rendes állapot. Clausewitz a hadseregek harczképességéről szólva, azon nagy titkot, mikép lehetne annak birtokába jutni, következő, egyszerű szavakba foglalja össze: „A katona azért ujonczoztatik ruháztatik, fegyvereztetik fel, gyakoroltatik be, alszik, eszik, iszik és mozgadoz ide — oda, hogy a kellő helyen és kellő időben harczolhasson.“

A francia sereg ugyszólván folytonos harczban él, de daczára algíri, krimi, olaszországi, chinai, mexicói hadtapsztalásainak még is szükségesnek tartja az állandó táborok fentartását, hogy a harczias szellem és a csapatok mozgalmi képessége béke idején ne csökkenjen.

A chalonsi tábor megnyitásakor, melybe 1857-ben először a császár közvetlen parancsnoksága alatt a császári testőrhad szállott, a császár egy napiparancsban következő szavakkal indokolá a czólt, melyet annak felállításánál elérni törekedik :

„Összegyűjtöttelek, így szólt a császár saját parancsnokságom alatt, mert szükséges, hogy a sereg a közös tábori élet

által, ugyanazon szellemet, ugyanazon fegyelmet és ugyanazon rendet tegye magáévá.

A rómaiak, azt mondja Montesquieu, a bókét gyakorlatnak a háborut az alkalmazásnak tekintették. Minélfogva fiatal seregek sikerei, csak alkalmazását képezik azon komoly tanulmányok, melyeket azok béke idejében tettek.

Ezen tábor nem hiú színjáték fog tehát a közönségre lenni, de egy magas tanfolyam, mely a megkezdett munkálatok által áldásteljessé fog reánk nézve válni, és melynek eredményét megismercndjük, bár hol is lesz reánk a hazának szüksége!

Igy szólott Napoleon midőn testőrhadával először szállt a chalonsi táborba, és szavainak mélységét az események már is nem egyszer igazolák.

Felfogva ezen gyakorló-táborok valóban nagy és gyakorlatias hasznát, azok az olasz seregben is megtartatnak minden évben, és a hadseregnek aránylag oly rövid idő alatt történt harczképes szervezetére nem csekély befolyással voltak.

Az ország hadi szempontból katonai területekre van beosztva, és pedig hét nagy és egy alparancsnokságra. Az első hadparancsnokság Turinban, a 2-dik Milánóban, a 3-dik Parmában, a 4-dik Bolognában, az 5-ik Florenczben, a 6-ik Nápolyban, a 7-dik Palermóban, a Sardinia szigeti alparancsnokság Cagliariiban székel. Ezen parancsnokságok alatt vannak béke idején az illető tartományban fekvő összes csapatok.

Háboru idején a sereg eddigi beosztás szerint husz hadosztályt képezne, minden nembeli fegyverből összeállítva, és egy lovasági hadosztályt a 4 nehéz lovas ezredből. Hadtest 7 alakíttatnék 3—3 hadosztályból, melyeknek mindegyike körülbelül 40 ezer emberből fogna állani.

Az egyes hadosztályok összeállítása következő:

Két gyalogsági dandár; 1 vadász zászlóalj; 2 század lovas, 2 üteg (a hadosztály teleppel), 1 század mérnök (a mér-

A sereg
beosztása

női teleppel), 1 osztály szállítár, 1 szakasz lovasfutár (guide), 1 osztály kezelérségi (corpo d' amministrazione) csapat.

Egy dandár két gyalog ezredből van összeállítva, és pedig oly rendben, hogy az ezredek folyószáma szerint, a két egymásután következő ezred egy dandárt képez, mely azután nevet nyer és azt állandóul megtartja. Így az 1-ső és 2-dik ezred a király dandárjának neveztetik (brigata del Re); a 3. és 4. a piemonti dandár, az 5. és 6-dik aostai, a 7. és 8. cuneói, a 9. és 10. a királyné dandára (brigata della Regina) és így tovább.

Az ezredtulajdonosok intézménye, kik azután neveiket az ezredeknek kölcsönzik az olasz seregben ép úgy mint a francziában nem létezik.

Gyalog ezred 80 van. A 8 első gránátos ezred, mely szinte 4 dandárba van beosztva: a szardíniai, lombardi, nápolyi és toscánai.

Minden ezred 4 cselekvőleges zászlóaljra (battaglioni attivi), minden zászlóalj 4 századra, és egy álladékra van osztva, mely 1 vág 2 századból áll.

Béke idejében 1 ezred 1691, háboru idején 3071 emberből áll.

Gyalogság.

A gyalogság egyáltalában jónak és eléggé harczedzettnak mondható. Ügyessége a mozgalmak végrehajtásában, valamint szaklagos kimivelése is kielégítő, bár a mozdulatok inkább elszéleskedve mint pontossággal hajtatnak végre. A gyalogság mozgalmi szabályzatai azonban, melyek legnagyobbbrészt utánzásai a francia rendszabályoknak, nehézkesek némileg, az előirt mozdulatok hosszadalmasak, és nem állanak színvonalán a legújabb időben a harczászatban (tactica) általán, s különösen az osztrák hadseregben életbe léptetett ujitásoknak. Feltűnő és csak zavart okozó azon bevett szokás, hogy az adott vezényszavak az alattvaló tisztségek által ismételtetnek. A zászlóalj parancsnok vezényszavát például ismétli, illetőleg saját csapatára

alkalmazva tovább adja 4 százados, ezeket ismét a 4 szakasz parancsnok, úgy hogy a zászlóalj parancsnok vezényszava 16-szor ismételtetik, míg a mozdulat azután, és végre is nem egyszerre, mert külön vezényszavakra történik végrehajtatik. Ilyen hagyományos „üstök“ az ugynevezett „guidek“ intézménye is, hogy tudniillik igazodásoknál az „irányaltisztek“ magasra tartott fegyverrel az arcz elé szöknek, és a csapat csak ezek kiigazítása után igazodik be reájuk. Ilyen és sok más kinövései ellen az olasz szabályzatoknak eleget kiabálnak a „katonai lapok“ és illető helyen azoknak időszerűtlenségét belátva új szabályzatok életbe léptetésén mint tudjuk dolgoznak is már.

Kitűnő csapatnak mondhatók a vadászok, az annyi emlegetett „Bersaglieri“-k, különösen mi gyors és kitartó mozdulataikat illeti, melyeket ezek nagyobbrészt futó lépésben hajtanak végre. Megjegyzendő azonban, miszerint ezen diszcsapat kiállítása a sereg megtizedelésébe kerül, miután annak kiegészítésére évenként a többi fegyvernemek legmegtermettebb egyénei válogattatnak ki, és így ezen csapat harc képessége a többi csapatok rovására fokoztatik. Bersaglieri 36 zászlóalj van, minden zászlóalj 4 századból és 628 emberből áll. Ezeknek ruházata nem csak czélszerű, hanem festőies is, fegyverzetök azonban kissé nehéz, azért lövésük is nem oly biztos mint a „Stutz“-okkal ellátott osztrák vadászoké. A gyalogság még rosszabbul lő, mert egyáltalában régi fajta hosszú fegyverekkel van ellátva.

Elérkezettnek véljük az időt, hogy belátnák végre már, nem csak az olasz, de sok más seregben is, miszerint a bakát, mióta a buzogány kora lejárt, tulajdonképen fegyvere teszi, s ha ez rossz, ő sem ér sokat. Ezért a gyalogságot úgy mint a vadászokat könnyű, rövid, mészre és biztosan hordó fegyverekkel kellene ellátni, és a sergekben a sok hevenyészett puffogatás helyett, a lassan és biztosan lövöldözést behozni.

Ez több önbizalmat fog a katonába is önteni, az ellenre nézve pedig, mindenesetre megfélemlítőbb és tiszteletre méltóbb hatást fog gyakorolni. Az, hogy rövidebb fegyverrel lovasság ellen a gyalogság magát nem védheti, nem áll, mert a vadász is csak úgy kénytelen lovas ellen harczolni, mint a sorgyalog, és azért, az azzali harczot mégis megállja, a könnyű és biztos lövésű rövid fegyverre tűzött hosszabb vágó szurony pedig, körülbelül úgy is egyenlő hosszuvá teszi azt a nehéz és bizonytalan lövésű hosszú fegyverekkel.

Azért könnyű vadászfegyvereket az egész seregnek. —

A lovasság 19 ezredet képez ugyanis : 4 nehéz sorlovassági ezredet; 7 ezred dzsidást, és 7 ezred könnyű lovas, utóbbiak között van egy ezred huszár (Uzzeri di Piacenza), és 1 ezred futár (Guide-ek).

Minden ezred 6 századot képez; a futárok 7-et, és egy-egy ezred álladékot. A futárok 790, a többi ezredek 679 lovas embert számlálnak; összesen az egész lovasság 13,012 emberre rug tehát.

Lovasság.

A lovasságról jót, ha részrehajlatlanok akarunk lenni, pedig hogy tárgyunkat a részlehatatlanság szempontjából igyekeztünk felfogni, azt e sorok folyamában eléggé bebizonyítottuk, és tőlünk ezen egy érdemet elvitatni aligha fogja valaki, a lovasságról mondom jót csak annyiban mondhatunk, a mennyiben a hazafias szellem és lelkesedés abban ép oly fokot ért el, mint a többi csapatokban. Egyrészt azonban lovai igen rosszak és nehézkesek, tehát könnyű lovasság alá már egyáltalában nem valók; másrészt pedig a lovaglás művészete sincs az olasz seregben a tükély legmagasabb fokára vive.

A lovasságnak van ugyan egy központi lovardászati tanfolyama, és e művészet elsajátítására az ezredekben is elég gondot fordítanak, de a rendszer mely szerint dolgoznak oly rossz, hogy a mellett a legjobb szándékkal sem lehet valakit jó lovassá képezni. A futószároni, kengyel nélkül való lovaglás

egészen elhanyagoltatik, már pedig ezen oktatás nélkül biztos és rendes ülést nem lehet nyerni. A lovardákban a szabad osztálylovaglásnál pedig, a lovas a nélkül, hogy a futószáron előbb biztos és csendes ülést nyert volna, a mozdulatok összevágó végrehajtására szoríttatik leginkább túlzott szörszálhasogatással, a helyett, hogy ülésének tökéletesítésére fektetnének a fősúly; azért ha egyesek meg is ülnek a lovat, délczeg leventék mintaképeül nem igen vétethetnek. Az, hogy a lovaglás az olasz seregben gyenge lábon áll, különösen a tiszti karban tűnik fel, melyben — és ezt tapasztalásból meritett legbensőbb meggyőződésünk-ből mondjuk, — erős lovast is már igen keveset találtunk, tökéletesen jó, szabatos, fesztelen ülésű, szóval e művészet minden igényeinek megfelelő kitűnő lovast pedig ugyszólván egyet sem. Egy alkalommal a turini corsón egy könnyű lovasági tisztet pillantánk meg, ki a többinél feltűnően jobban lovagolt, és kinek szabatos ülése, még maguknak az olaszoknak is feltűnt. Tudakozódván kiléte után, arról értesültünk, hogy ezen tiszt előbb osztrák dzsidástiszt volt, és mint lombárd születésű az 59-iki hadjárat után lépett át az olasz seregbe. Egy tökéletlen rendszer szerint levén az egész sereg iskolázva, természetes, hogy a lovaglási művészet is egyenlő tökéletlen fokon áll az egész hadseregben. Különben az olasz nem is lóra termett, és az olasz huszárt nem is azon az üvegszemen át kell itészet alá vennünk, melyen át például a magyar huszárt nézik. Mindamellett tömegben, hol nem annyira az egyes egyén személyes ügyessége dönt, mint gyakran igen alárendelt tényezők, minő lehet például a térnek csekély esése az ellen felé, és ennélfogva az egyik részen kifejtett nagyobb lökerő (choc), tömegben mondjuk, és a nagy harcban, hol végre egy ember egy embert ér, az olasz lovasság is meg fog felelni a beléje fektetett várakozásnak.

Mindezt, a valót t. i. oly leplezetlen őszinteséggel azért mondjuk el, mert azon vendégszeretetnél fogva, melyet olasz-

honban éveken át élveztünk, e részbeni haladását az olasz seregnek is őszintén kívánjuk, azon hibákat is mielőbb szeretnők tehát eltávolítva látni, melyek ez idő szerint annak még gyenge oldalait képezik.

Tüzérség
és az újdon
fegyverek.

A tüzérség az olasz-hadseregben 10 ezredből áll. Ezek közül 1 ezred műtüzérség, melynek a tüzéri anyagszer előállítására feladata; 3 ezred vártüzérség; 5 ezred tábori vagy siktüzérség, és 1 ezred hidász (pontieri), mely fegyvernem itt a tüzérséghez van csatolva.

Minden sík-ezrednek 16 ütege van, az 5-iknek ezenfelül 2 lovagló ütege; minden üteg 6 lövegből van összeállítva. Az összes siktüzérség tehát 82 ütegből és 492 lövegből áll.

Mint síklöveg az új vont 8 fontos löveg van mint egységes löveg behozva, mely egyenlő ürű a régi osztrák 6 fontosal. Ezen löveg a francia La Hitte rendszer szerint van vonva, és hat vonással ellátva. Hordereje megközelíti a 4000 ezer lépést. Külső szerkezetük eltérő némileg az eddig dívott löveg-alakoktól, miután az iránykörök és párkányok szöges élci elől elvannak gömbölitve, a fenék-részen pedig ennek hátsó kupos része egy félgömbbel van elzárva. A lövet mely e lövegekből lövetik hengerded kupos hoszlövet, és egyedül mint ürlövet, mint pattany (Granata) használtatik. Ürgolyó kartácsok, az ugynevezett Shrapnelek az olasz tüzérségben nincsenek használatban; valamint a Breithauptféle, minden távolságra időnyithető gyucsók sem. Ezen lövetek gyucsói csak két távolságra időnyithetők, és hatásuk akként idéztetik elő, hogy az ellen közé becsapván, ott fekvé maradnak, és a gyucsó kiégése után szétpattannak, tehát nem mint az osztrák tüzérségben használt shrapneléknél, melyeknek az ellen előtt a legöbén kell szétpattanniok, s melyeknek darabjai és az abba töltve volt ólom golyók töltés alakban szóratnak annak soraira.

A talpak könnyű hátul összefutó oldal talpak. A kerekek egyenlő nagyok. Nehézkes lőszer kocsik helyett egy-egy lö-

szer-járműre 3 bőröcsláda van alkalmazva, melyekből a löveket nagy könnyűséggel és gyorsasággal lehet elő szedni, miután azok a fedél felnyitása után a rekeszekben szabadon fekszenek.

A 16 fontos vontlövegek mint vár és ví-lövegek használtnak. Ezen kívül most van kísérlet alatt a 40 fontos vont, nyújtott aczél karikákkal körülvelt öntött vas löveg, mely egy 50 kilogram (90 bécsi font) nehéz öntött aczél lövetet lő, és mely lövegek különösen, tengerpartok védelmére és vértes hajók ellen fognak használatni.

Az olasz tüzérség anyagszere egyáltalában könnyűnek és czélszerű szerkezetűnek mondható. A löfegyverek szerkezeténél alkalmazott újítások, a furat vonása és hoszlövetek alkalmazása, melyek által a sima furatu lövegekkel ellátott tüzérség legbiztosabb lőtávolaíróról leszorított, — valamint az ujdön harezmodor mozgékony volta, a tüzérségre nézve is elkerülhetlenül szüségessé tévék, a gyökeres javítások életbe léptetését. Oda kellett törekedni, hogy gyors és meglepő hatás, nagy hord- és lökerő, biztos lövés, és mindenek felett nagy mozgékonyság lépjen az előbbi nehézkesség helyébe, mely czél az olaszországi hadjárat óta tett kísérletek által nagyobb részt már el is éretett. A sima furatu lövegek vont lövegek által helyettesítették; az ezekből lött- hengerded kupos-hoszlövetekkel, a lövet tömegének nagyobbítása, ennél fogva a légnyomásnak aránylagos csökkentése, a lövetnek, a csőben alkalmazott vonások csavarodása által előidézett forgó sebessége, az ebből következett nagyobb röpssebesség és a rőppálya laposítása által, biztosabb lövés mellett, nem csak nagyobb hordtávol éretik el, de a lövet lökerekje is annyira gyarapittatik, hogy összehasonlítási kísérletekből kitünt, miszerint kis ürő vont síklövegek nagyobb hatásúak, mint a nagyobb ürű sima furatu lövegek. Az angol és porosz tüzérségekben tett összehasonlító réslövési kísérleteknél, — az elsőknél 9 fontos

vont és 18 fontos sima furatu, az utóbbiaknál 12 fontos vont és 24 fontos sima furatu lövegekkel, — a vont lövegekkel csaknem félannyi lövéssel sikerült a falak leomlasztása és a rés járhatóvá tétele, mint a sima furatuakkal.

A lövegek vonása és hoszlövetek alkalmazása általános lön tehát. Utóbbiaknak nagyobb tömege által a légnyomás csökkentése némileg már el volt érve, de sima furatu lövegekből lőtt hoszlöveteknél az tapasztaltatott, miszerint azok röptükben nem maradnak hegygyel előre fordulva, hanem a levegőben felbuknak, miáltal a levegő nyomása nagyobbodván, azok rövidebben és bizonytalanabban mennek mint a gömbölyű golyók. Hogy ezek tehát hegygyel előre fordulva maradjanak, hosztengelyük körül, mely a cső úrvonalával összeesik, forgásba kelle azokat hozni, mi az által éretett el, hogy a cső a furat egész hosszában csavardad vonásokkal lön ellátva, melyekbe a lövet, a felületére illesztetett ón varacsokkal belemerülvén, ezeknek csavarodását követni kénytelen, mely forgását azután a lövet, előre fordított hegyel röptének egész tartama alatt megtartja.

A távolság mely ezen új szerkezetű lövegekkel eléretik összehasonlíthatlanul nagyobb a tüzérség előbbi lőtávolsáinál. Az olasz 8 fontosok hordereje mint mondók majdnem 4 ezer; az osztrák Lenk-féle ékfuratu 4 fontosoké 4500 lépés. Ezen lövegeknek nagy találókéességüknél és löbbiztosságuknál fogva, az oldaleltérések mindig csekélyebbek mint a távkülönbségek, különösen nagyobb távolságokon; az oldal eltérések ugyanis, pontos irányzás mellett alig tesznek 10—20—50 lépést, míg a távkülönbségek, — melyekre nem csak a pontos irányzás, és az adott emelék nagysága, hanem számtalan más körülmény is, mint a lőpor minémősége, az erő, melylyel a töltést végző kezelér a töltényt a löveg fenekéhez szoritja, sat. befolyással vannak, — nagyobb távokon néha több száz lépés különbséget is tesznek, értve a golyónak első lecsapását, nem pedig an-

nak tovább görgözését, mire hosszlöveteknél számítani nem lehet.

Ezen nagy harderő, a csapatokat is kényszeríti előbb kezdeni meg már a harcvezonalba fejlődést, és gyorsabban hajtani végre a harctéren a mozdulatokat, különösen pedig gyorsan közeledni azon távolokra, melyeken fegyvereit a gyalogság is érvényesítheti. A felállásnál az eddigi harcrendtől, melynél a második vonal az elsőől, és a tartalék a második vonaltól alig 2—3 száz lépésre állott hátrább, szinte el kell térni. A nélkül, hogy a csapatok mielőtt még cselekvőleg fellépnének, a tizedelésnek ki nem lennének téve, lehetetlen azokat már szemben a messzehordó Minié fegyverekkel is ezen kis távolságokra hagyni egymás mellett, a vont lövegek nagyobb táv-eltéréseinél fogva pedig a harcvezonalak közötti térnek ezentul 5—6 száz lépést is fog kelleni tenni.

Szemben ezen messzehordó tűzfegyverekkel, a lovasság feladata is nehezebb lesz, miután az, hogy a gyalogsági négyszögekhez férjen, legtöbbszörre jelentékeny távolságokat lesz kénytelen nagyobb gyorsasággal átfutni, ez által pedig lökerezéből veszít, mely a gyorsaság csökkenésével szinte kisebb lesz. Azon újítások, melyek legújabb időben, a lovasságnál különösen mozgalmi képességének gyarapítására különféle seregekben életbe léptetettek, még mindig nem egyensúlyozzák ezen hátrányokat és nem szabadítják fel azon függés alól, melyben az a gyalogsághoz áll. Mindinkább át fog hatni tehát azon eszme, hogy a lovasság erejének emelésére elkerülhetetlenül szükséges, hogy az könnyű messzehordó löfegyverekkel elláttassék. Nincs vérlázítóbb jelenet annak látásánál, mily könnyűséggel áll ellen egy gyalogsági négyszög egy többször nagyobb lovassági csapatnak. Ha már most a lovasság fegyverekkel szinte el van látva, az a roham előkészítését — a négyszögnek megingatását — maga végezheti. Így annak fele lovairól szállva (egy nedvdrészt hátra hagyva a lovak tartására) egy szétterjedett és

Ar újon
harcmodor
és a jövődo
bátoruk.

a gyalogsági négyszöget bekerítő csatárláncban, az ellen őszpontosított tüzet folytathatna, míg a másik fél részen áll, hogy mihelyt annak ingadozását észre veszi reá rohanjon, nyomban követve a tüzelő résztől. Hogy egy ilyen megingatott négyszög, hozzáférhetőbb lesz mint egy olyan, mely eddig semmi veszteséget nem szenvedett, elvitázhatlan; a gyalogság viszonzó tüze pedig a szétterjeszkedett lovasság ellenében ugyszólván hatástalan fog maradni. Egy ekkép szervezett és felszerelt lovasságnak felsőbbbsége síktéren rendkívüli lenne, miután az ellentmenetközben, táborban, szállítmányainál folytonosan nyugtalaníthatná, és rendetlenségéből nagy előnyt merithetne. Egy szállítmány például, melyet a lovasság mielőtt azt megrohanja jól össze tüzel, alig fogja magát rohama ellen megvédehetni, és előle menekülhetni épenséggel nem fog; míg ha az fegyver nélkül van, és a szállítmány például egy, vízi árkokkal ellátott országuton halad, azt megközelíteni sem foghatja. Másrészt pedig, a bal válról a jobb oldal felé a hátton hordott fegyver a roham és keveredés zürében, vágások ellen is fogja a lovast fedezni. A kísérletek az ilyen felfegyverzett lovassággal már meg vannak téve, és a francia Chasseur d'afrique-oknak és az orosz kozákoknak az hogy löfegyverekkel is el vannak látva, hátrányokra még sohasem szolgált. Elkerülhetetlen szükséges tehát, hogy a lovasság löfegyverekkel elláttassék, ha vissza akarjuk annak némileg szerezni azon tekintélyt, melyet az ujdun tüzi fegyverek nem kis mértékben csonkítottak meg.

Ép oly szükséges a tüzérséget is ellátni könnyű fegyverekkel, melyek mint azt a tapasztalás bizonyítja, a lövegek kezelésében a legénységet nem akadályozzák, válságos pillanatokban pedig, midőn például az ellen az ütegbe már benyomult, annak nagy hasznára válhatnak, mert szuronyos fegyverekkel ellátva, a kezelő legénység képes lesz magát az ágyuk körül csoportosulva egy ideig és néha addig tartani, míg a segély megérkezik, míg csupán kis kardokkal és a töltő sze-

rekkel védelmezve magát, az menthetetlenül össze fog konzultatani.

Az olasz tüzérségben e részben a kísérlet már szinte megtéetett és a legénység fegyverekkel kivétel nélkül el van látva. Mi a czélszerű felszerelést illeti, erre olaszthonban egyáltalában igen nagy tekintettel vannak. Az uj anyagszer, mint már mondtók, igen könnyü és mozgékony; a síklövegek számára csak egy-rendbeli talp létezik, miután a lövegek csapjai úgy vannak szerkesztve, hogy mind a két síklöveg-nem (a 8 és 16 fontos) ugyanazon az egy talpon használtathatik. A legénység podgyásza, mely egy borjában van elrakva, szinte igen czélszerűen helyeztetik el magánál a lövegnél, hol az a bőröcsláda előoldalára van csatolva, és így a szélesebbre hagyott zsámoly-nál, a felült kezelő legénynek térdcsuklója alatt fekszik. Az ágyus lovak szerszámzata és hámozata azonban, nem épen a legujabb szabásu és az osztrák tüzérség könnyü és csinos szerszámával össze nem hasonlítható. Különösen mi a csinosságot és azt illeti, hogy egyik vagy másik felszerelési tárgy a szemre is kedvező látványt nyújtson, erre az olasz seregben nem sokat tartanak. Így a zablák és egyéb vas részek kicsiszolás helyett csak a rozsdától tartatnak menten, s csak homokkal dörzsöltetnek meg; a szerszám hám-részei pedig legnagyobb részt természetes állapotukban maradnak, és még szemlékhez is csak fölületesen fényesíttetnek ki. Pedig mindez ha nem is gyarapítja a sereg harczképességét, az által, hogy a katonát csinos-ságra szoktatja, azt magára tartóbbá is teszi, mi nem csekély mérvben járul a katonai szellem emeléséhez is.

Mi a tüzérség szaklagos kimivelését illeti, az elég alaposnak és gyakorlatiasnak mondható, bár szinte nem ment minden hiánytól. A hajtás és különösen a lovaglás itt is mint a lovasságnál, nincs a tökély magas fokára vive, és az osztrák tüzérség e részbeni ügyességével össze nem hasonlítható. Magáról az olasz tüzérség természetesen azt tartja, mit minden

más tüzérség, hogy a világ legjobb tüzérsége, és erős meggyőződése, hogy I. Napoleon, annyit változtatott szavait, miszerint ha scregét a francia gyalogságból, a magyar (mások szerint a lengyel) lovasságból, és az osztrák (mások szerint szinte a francia, de az olaszok szerint az akkori piemonti) tüzérségből állithatta volna össze, azzal a világot meghódítja, reája, az olasz tüzérségre értette. Hogy melyik valóban a legjobb tüzérség európa tüzérségei között, ezen kérdést eldönteni, és viszonylagos előnyeinket rangsorozni, előbb utóbb, a függő kérdések megoldásával, maguk foghatják majd a különböző serlegyek. Ezen kérdésnek taglalása, ezúttal messze vezetne annyit azonban meg kell adni az olasz tüzérségnek egyelőre is, hogy az olasz elem értelmességénél fogva, ezen fegyvernem mivelésére és tökéletesítésére különös és kiváló hivatással bír.

Hogy mily befolyással lesnek az új tüzérfegyverek, és a vértés hadihajók az ezentuli harcok menetére, arra határozott feleletet még most nem igen lehet adni. Két nagy harcz: végzett be a mivelte világ, mely harcok egymásnak éppen ellentétét képezik. Az amerikai polgár háboruban, a haladás és találmányok minden eszközeinek felhasználása mellett, a harc a legnagyobb elkeseredettséggel folyt négy évnél tovább. Az olaszországi háboruban az ellenséges táborok, alig pár héti készülődés után, a vasutak gyorsaságával rohantak egymásra, de párszori mérközéssel már kimerültek, és a harczteret halottakkal beborítván, pár hét alatt kiürítették. Hol itt a tudomány és tapasztalás, mely kulcsát képezhetné azon titoknak, miként lehessen csekély véráldozattal érni el nagy eredményeket. —

Most még csak annyit látunk, hogy a haladás e téren, a harczművészet terén, távol attól, hogy tetőzési pontját elérte volna, lépést tart a kor haladásával, és hogy a rombolás szelleme, meg két, három és négyszerezvén a fegyverek öldöklő erejét, egy hasonló forradalomba látszik belesodorni a népeket,

mint minőt a lőpor feltalálása vont maga után a középkorban. Az első lőfegyverek a páncélekből vetköztették ki a lovagokat, az újdon lőfegyverek és vontlőveget megtörték a tömeges harcrendet, és tehetetlenné tevők a fa-hajóhadakat. Tengeri harcot ezentul csak vértés hajókkal lehet már vívni, parterőditményeket csak vértés hajókkal támadni meg, melyek ellenében a vont lövegek, melyek egy ideig a fölönny magukhoz ragadták, újra tehetetlenné kezdenek válni.

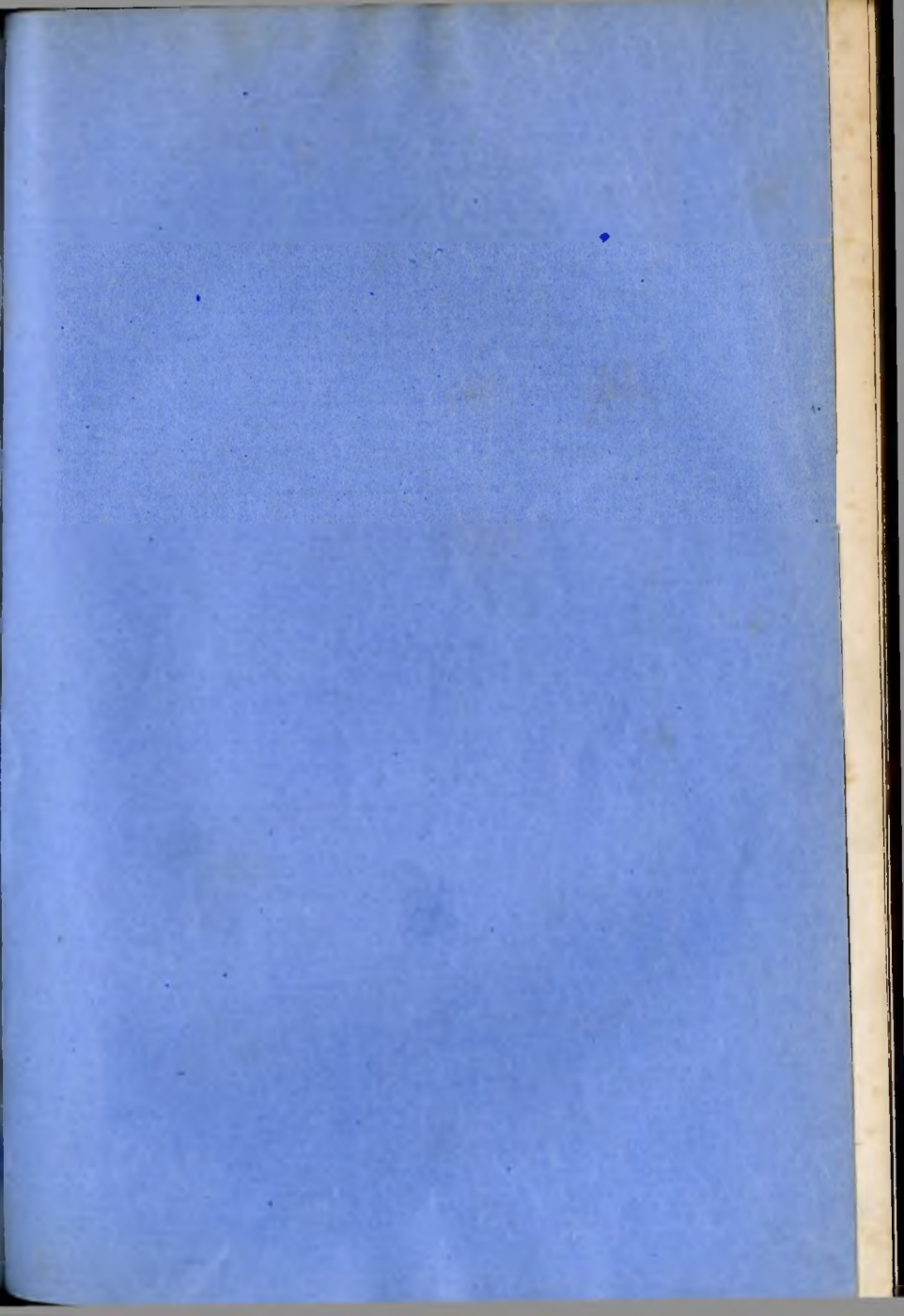
Hogy meddig fog ezen verseny tartani, mikor azon kor elérkezni, midőn a nemesebb irányu és nem ezen embervérből táplálkozó haladás fogja annak főfeladványát képezni; mikor egy oly állapot beállani, melyben az annyit óhajtott örök békének ígéje, testé fog végre válni, mind erre nézve nem akarunk baljósok lenni, de szerintünk ezen idő alig fog valaha bebövetkezni. — Arra pedig, hogy mily befolyással lesznek a legújabb hadi találmányok az ezentuli harcok menetére, s hogy fogják-e azok a harcok eddigi véres voltát egyáltalában enyhíteni, arra csak az idő fog választ adhatni, mert mint a történelemben úgy a harcművészet terén is, nem a viszonyok, de a nagy emberek — a nagy hadvezérek azok, kik az alapelveket megalkotják, és az idők szellemének más irányt adnak. E részben egyet értünk III. Napoleonnal, ki azt mondja, hogy midőn a Gondviselés oly embereket teremt, minő egy Ceasar, egy Nagy Károly, egy Napoleon, azt azért teszi, hogy kijelölje a népeknek az utat, melyetkövetniök kell, hogy lángelméjük bélyegét nyomja az Új korszakra, és pár év alatt végezze el több századok munkáját.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	—
Olaszország multja és az egység eszméje	1
Cavour, és Napoleon politikája	2
Az 59-iki olaszországi hadjárat és következményei	3
Garibaldi Szciliában	4
A hadjárat a szárazföldön	6
A nápolyi kormány	7
A nápolyi sereg	8
Az általános szentvelenség	9
Nápoly társadalmi, közmívelődési és helyirati viszonyai	10
Az egyházi rend	14
A Camorra	18
Nehézségek az egység eszméjének keresztülvitelénél	21
A Bourbon kormány a főváros feladása után	24
Garibaldi szerepe	25
Szabad csapatok használhatósága	26
Garibaldi serege	27
Aspromonte	30
A délolaszthoni sereg feloszlata	"
A rabláság eredete	31
Annak állapota a római birodalom terjeszkedésének idejében	"
A spanyol uralom alatt	32
V. Sixtus pápa korában	"
Murat alatt	33
Manhész	"
A Bourbon pártharcok	38
Pinelli	39
A rabláság okai	40
Szent Gennaro	42

Borjés	43
Clary tábornok utasításai	44
Borjés naplója	45
Borjés elfogatása és kivégeztetése	50
A rablárság jelen állapota	52
A kormány eljárása	53
Olaszország hadereje	56
A forradalmi szellem megfékezése	»
A tájfajok összeolvasztása	58
A sereg érziülete	»
Piemont hadiintézményei és önző mesterkedései	60
Az olasz tisztikar	63
Testületi szellem	66
Fegyelem	68
Egyenruházat	69
Gyakorló táborok és harczgyakorlatok	70
A sereg beosztása	73
Gyalogság	74
Vadászok	75
Lovasság	76
Tüzérség és az ujdon löfegyverek	78
Az ujdon harczmodor és a jövendő háboruk	81

Ára 50 kr.

